

Istanbul'da Evde Bakım Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınlar ve Ev Sahipleri: Mikro-Siyaset Pratiği Olarak Duygulara Bakmak

Fatma ÖNDER¹

ORCID: 0000-0001-9279-0158

Öz: Bu çalışma İstanbul'da ev bakım hizmetlerinde çalışan göçmen yabancı kadınlarla ev sahiplerinin küresel kapitalizmin bu evresinde yeni bir ilişkilene biçimi/karşılaşma mekanı olarak ev içinde, bu yeni konumlarla bağlantılı olarak ürettikleri yeni öznellikleri tartışmayı hedeflemektedir. Küreselleşme, uluslararası göç, akış mekanları, enformel ağlar, enformel emek vb. makro kavramlar üzerinden anlatisallaştırılan bakım emeği konusuna en mikro düzeyde göçmen kadın çalışanlar ve işverenlerinin ilişkileri üzerinden odaklanmaktadır. Çalışma, İstanbul'da ev(de) bakım hizmetlerinde çalışan, eski Sovyet ülkelerinden gelen göçmen kadınların kendilerini, çalıştıkları hanelerde ev sahibi kadınlarla ve baktıkları çocuklarla ilişkileri üzerinden üretme biçimleriyle, ev sahibi kadınların bu karşılaşmada inşa ettiği özneliğin nasıl biçimlendiği sorularını sormaktadır. Özellikle 'duygusal emek' kavramı işe koşulların duyguların bir siyaset biçimi olarak hayatı sürdürmede ve meşrulaştırmada etkisi üzerinde durulmaktadır. İlgili literatürdeki para, piyasalar ve işgücü akışı üzerine yoğunlaşan ve kadınların yaşadığı döngüsel göçün bireysel insan ilişkileri ve duygular üzerinde ne gibi etkileri olduğuna dair çok az şey söyleyen ana akım makro anlatıların görünmez kıldığı duygular boyutu gündeme getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen Kadınlar, Ev Hizmetleri, Kadın Emeği, Duygusal Emek, Mikro-Siyaset.

Migrant Women Domestic Workers in Istanbul: Researching Emotions as Micro-political Practices

This study aims to discuss the new subjectivities of the migrant women workers in Istanbul, produced in relation to the encounter with the householders in the house as a place of encounter at the new stage of global capitalism. It focuses on the ways in which the care work - that is

¹ Ar. Gör. Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Makale Geliş Tarihi: 31.03.2021- Makale Kabul Tarihi:07.07.2021

conceptualized through the terms such as globalisation, transnational migration, space of flow, informal networks, informal labour etc., - have been perceived by the migrant women worker and the householders in the micro level. It questions the forms of self-reproduction performed by the migrant women domestic workers mostly from former Soviet Union countries with regard to their relations with householder women and the children they look after, and new forms of subjectivities produced by the householders through these encounters. Herein, the notion, 'emotional labour', comes into play, in order to analyse the role of emotions as a form of politics for survival and legitimization. Thus, this study aims to highlight, the influences of the women circular migration on personal human relations and emotions, a phenomenon, rendered invisible by the mainstream macro narratives, which basically focus on the money, markets and flow of labour yet say only a few on the emotional dimension.

Keywords: Migrant Women, Domestic Work, Female Labour, Emotional Labour, Micro-Politics.

Giriş

Nurdan Gürbilek (2015) *Sessiz'in Payı*'nda, yazarın karşına dikilen bir yol ayrımından bahseder. Gürbilek bu yol ayrımını Walter Benjamin'in *Tek Yön* kitabında 'nesneye' nasıl bakmalı sorusuna yanıt ararken kullandığı 'manzarayı' görmenin iki biçimi olarak 'havadan, özgür uçuş' ya da 'çevresiyle aynı yasaların buyruğunda ilerleyen patikalar' metaforuyla betimler. Bu iki biçimin, hikayeyi, durumu, görüngüyü bizzat şekillendiren yazı ediminde de bir yol ayrımı olarak yazarın karşısına dikildiğini yazar. Yeni görüş alanları, açıklıklar ve menzilleri bize, tekil, dar, bilinmez patikalardan geniş ovalarda uzayanlarına değin değişen bir çeşitliliğe sahip yollar mı sağlar yoksa manzaraya hakim bir yükseklik mi? Yazar "ya konusunu tekil ve benzersiz bir şey olarak ele alacak, onu el yordamıyla kurcalayacak, oraya gömülecek, orada kaybolmayı göze alacaktır. Ya da onu başka şeylerle ilişkilendirecek, ona bir geniş açı, bağlam kazandırmayı deneyecektir. Birincisi yakın izlenimin, duyunun, deneyimin yoludur: nesnesini bütün tekilliğiyle konuşturabilmek için nereye çıkacağını tam kestiremediği bir patikada dalgın, telaşsız bir dikkatle yürür denemeci. İkincisi kavramın yolu" (Gürbilek, 2015: 12). Bu yol ayrımı, araştırma pratiğinde makro/yapısal/toplumsal ile mikro/yerel/bireysel olarak karşımıza çıkar. Edward Said Şarkiyatçılık'ın başında, bakış açısına dair yöntembilimsel bu güçlüğü araştırıcıyı 'kabul edilemez genellikte bir betimleme düzeyinde kaba bir polemik yazmaya ya da tüm alanı biçimlendiren, ona kendi inandırıcılığını veren genel kurucu çizgilerin izini yitirtecek ölçüde ayrıntılı ve nesnesini atomlarına ayırtmış bir dizi çözümleme yapmaya' zorlayabileceğini söyler ve sorar: 'bu durumda tekil öğeler nasıl belirlenecek; tekil

öge, düşünceye dayalı –ama hiç de edilgen ya da yalnızca buyurucu olmayan- genel, hegemonyacı, hakimiyet kurucu bağlamıyla nasıl bağdaştırılacak?’ (Said 2014, 18). Gerçekliğin kendi diline ait olan olumsuzluğa, yapıyla özne ilişkisine, makro düzeyde cereyan eden olgularla mikro alandaki değişimlerin giriftliğine ancak yazıyı, gerçekliği bir süreklilik olarak ele alan meta-kavramların genelleyiciliğinden arındırarak, süreklilik ve kopuşları birlikte görmeye çalışarak yaklaşabiliriz.

Timothy Mitchell kolonileştirilen kentin bütününe görmek için kendini yüksek bir noktaya konumlayan kolonyal öznenin Doğu’yu bir bilgi olarak üretirken; bu yukarıdan bakışın ürünü olan sergiler, müzeler, panoromalar, kılavuzlar gibi temsil sistemleri yoluyla ‘gerçek ile onun temsili arasında sorunsuz gibi duran bir ayırım ürettiğini’ ve modernist gerçeklik algılayışını perçinlediğini ileri sürer (Mitchell, 2001: 21). Bu bakımdan araştırmacı, ürettiği bilginin son tahlilde bir temsil olmasının yanında kendi toplumsal konumundan bağımsız olmadığını peşinen kabul ederek ve belki kendini de araştırmanın içine bir nesne olarak katarak bu ayrımı aşındırmayı deneyebilir. Said, bu minvalde, siyasal bilginin bilinçaltında nasıl arkadan arkaya işlediğine dair, ‘ondokuzuncu yüzyıl sonlarında Hindistan’daki ya da Mısır’daki bir İngiliz’in bu ülkelere duyduğu ilgi, onları zihninde İngiliz sömürgesi konumuna yerleştirmiş olmasından bağımsız değildir’ der ve buralara ilişkin üretilen ‘tüm akademik bilginin, bir biçimde, kaba siyasal gerçekler tarafından lekelendiğini, damgalandığını’ söyler (Said, 2014: 20). Chakrabarty paralel bir biçimde özellikle madun tarihyazımında iktidar ile bilgi arasındaki ilişkinin, yani arşivin kendisinin ve bilginin bir biçimi olarak tarihin sorgulanmasını gerektirdiğini belirtir (Chakrabarty, 2005). Bu vurgu, söz konusu metodolojik ve epistemolojik zorlukların en çok kendini gösterdiği alanlardan biri olarak maduniyet, yoksulluk gibi çalışma alanlarını işaret etmesi bakımından önemlidir.

Bu çalışma ise İstanbul’da ev bakım hizmetlerinde çalışan göçmen yabancı kadınlarla ev sahiplerinin küresel kapitalizmin bu evresinde yeni bir ilişkilene biçimi/karşılaşma (encounter) mekanı olarak ev içinde, bu yeni konumlarla bağlantılı olarak ürettikleri yeni öznellikleri tartışmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan yukarıda bahsedilen metodolojik tahditler böylesi bir araştırmanın çatkısını belirleyen, araştırmayı şekillendiren önemli perspektifler. Çünkü bu metin, küreselleşme, uluslararası göç, akış mekanları ve enformel uluslararası ağlar, kayıtdışı emek vb. makro kavramlar üzerinden anlatisallaştırılan bakım emeği konusunu en mikro düzeyde göçmen kadın çalışanlar ve ev sahibi kadınların birer özne olarak kendilerini üretme, konumlama süreçleri üzerinden bir okumaya tabi tutuyor. Temel olarak, İstanbul’da ev(de) bakım hizmetlerinde çalışan ve çoğu eski Sovyet ülkelerinden gelen göçmen kadınların çalıştıkları ve aynı zamanda yaşadıkları hanelerde ev sahibi kadınlarla ve baktıkları çocuk ya da yaşlılarla ilişkileri üzerinden kendilerini nasıl ve hangi duygusal kaynaklar vasıtasıyla anlamlandırdıkları sorularına yoğunlaşıyor. Bunun yanında ev sahibi kadınların yaşadığımız çağa has bu yeni karşılaşmada inşa ettiği öznelliğin çalışan kadının konumuyla ilişkisel olarak nasıl biçimlendiği, bu kadınları bu iş ilişkisini nasıl gördüğü soruları üzerine

yoğunlaşıyor. Neoliberalizmin bu evresinde, bu iki kadın konumunun; özel alanda -ev mekanında- yöneten özne ve yönetilen arasındaki ilişki üzerinden hangi söylemsel araçlarla inşa edildiğine ve meşru kılındığına; özellikle göçmen kadınlar açısından duygulanım boyutunun taşıdığı işleve odaklanılıyor. Dolayısıyla küreselleşme ve göç literatürdeki ana akım makro anlatıların görünmez kıldığı duygular boyutu birer mikro-siyaset pratiği olarak gündeme getiriliyor. Çünkü küreselleşme yazını çoğunlukla para, piyasalar ve işgücü akışı üzerine yoğunlaşırken; göç çalışmaları kadınların yaşadığı bu döngüsel göçün bireysel insan ilişkileri ve duygular üzerinde ne gibi etkileri olduğuna dair çok az şey söylüyor (Hochschild 2000; Yeates 2004). Bu bakımdan feminist teorinin açtığı alan ve Arlie Russell Hochschild'in 'küresel bakım zincirleri' kavramsallaştırması ve duygusal emek tartışmaları bu çalışmanın önemli dayanaklarını oluşturuyor.

Makalenin devamında öncelikle neoliberalizmi hangi ölçekte, nasıl okumak gerektiğine dair kısa bir tartışma yaptıktan sonra, kadın göçüne dair makro bir resim çiziyorum. Ardından ev ve ev işiyle kadın özneliği arasındaki ilişkiyi tartışıyorum. Ardından 2018'de İstanbul'da ev hizmetlerinde çalışan üç kadın ve göçmen kadın istihdam eden dört işverenle yaptığım görüşmelere dayanarak üç başlık altında bu hayatların bir resmini çiziyorum. İşverenlerin bu ilişkiyi nasıl gördükleri ve kendi konularına dair anlatılara yer verirken; göçmen kadınların kendilerine dair imgeleri ve özdeğerlerine ilişkin telafi edici duygusal kaynakları işe koşmalarını mikro-siyaset pratikleri olarak ele alıyorum.

Neoliberalizm, Özne ve Direniş: Nasıl Bakmalı

Bu çalışmada küreselleşme ve neoliberalleşme, makro yapısal dönüşümlerin ve müdahalelerin şekillendirdiği ekonomik bir alandan; aşağıya, yerele doğru yayılan sistematik bir güç olarak ele alınmamaktadır. Michael Burawoy (2000) bu tartışmaların popüler akademisyenler tarafından yukarıdan bir dille, söz konusu olgulara dair bilginin farklı cephelerden ancak çoğu zaman belirli bir yolla üretilme biçiminin bir çeşit akademik fanteziye dönüşmesini eleştirirken; küreselleşmenin diğer fail ve kurbanlarının deneyimlediği dünyanın, derinlemesine incelenmesi gerektiğini vurgular. Bu bakımdan bu tip çoğunlukla da 'ekonomik analizlerin yakalayamadığı, yani tabanda deneyimlenen, küreselleşmenin kendisini gündelik hayata ekleme-bağlama yollarını, neoliberalizmin bir 'ortak duyu' haline gelme biçimlerini' soruşturmak ve aşağıdan küreselleşme' (grounded globalization) üzerine yeni perspektifler inşa etmek gerektiğini vurgular (Burawoy, 2000: 339). Ancak bunu yaparken bir yandan tarihten, bağlamdan ve teoriden kopmamak; öbür yandan da kendi konumsallığımızı teşhis etmemiz gerektiğini söyler (Burawoy, 2000: 341).

Buradan hareketle, neoliberalizmi bir makro kurumsal dönüşümler ve kendini sürekli yeniden örgütleyen bir dizi küresel akışın oluşturduğu bir olay-olgular kümesi üzerinden değil; bireylerin bizzat hayatlarının orta yerinde duran,

somut, gündelik hayata gömülü 'hayatı idare etme', 'hayatta kalma' stratejileri üzerinden okumak, sadece yaşadığımız, başımıza gelen maddi gerçeklikleri değil, dünyayı anlamlandırmamızda ve onunla baş etmemizde yaşanan topyekun değişimi anlamaya yarar. Çünkü nihayetinde "makro dönüşümler, bireylerin hayatlarını idare etmek için başvurdukları somut gündelik, 'hayatta kalma' tekniklerinde, pratiklerinde ve araçlarında meydana gelen geniş çaplı mikro-değişimlere bağlıdır" (Can, 2009: iv). Bu bakımdan göçmen kadınların edindiği araç, teknik ve pratikleri, aslında, Partha Chatterjee'nin 'modern kapitalist demokrasinin kurumlarının evrim tarihi içinde doğrudan katılımcı olarak yer almayan kesimler' olarak nitelediği ve insanlığın dörtte üçünden fazlasına denk geldiğini iddia ettiği 'halkın' siyaseti (Chatterjee, 2006: 21-22) bağlamında düşünebiliriz.

Chatterjee halk siyasetinin büyük bir bölümünün modern yönetim sistemlerinin hükümetler ve nüfuslar arasında belirli ilişkiler üreten işlev ve faaliyetleri tarafından koşullandığını; bu ilişkiler üzerinden geliştiğini ve bu ilişkiler tarafından şekillendiğini iddia eder. Yirminci yüzyılın ilerlemeci, tarihselci geleneğine karşı çıkararak; modernitenin içi boş, homojen zaman-uzamında ikamet eden tek, standartlaşmış bir siyaset kavrayışını reddeder:

"Bu anlayış modern hayatın zaman-uzamının sadece bir boyutuna bakmaktadır. İnsanlar kendilerini sadece içi boş homojen bir zamanda hayal edip, onun içinde yaşamıyorlar. İçi boş homojen zaman sermayenin ütöpik zamanıdır. Bu zaman, ...kimlik, ulus olma, ilerleme vb. tüm tarihselci tahayyülleri mümkün kılarak geçmiş, bugünü ve geleceği bir doğru üzerinde birbirine bağlar. Ancak bu zaman gerçek uzamda bir yere sahip değildir. O ütöpiktir oysa modern hayatın gerçek uzamı heterotopyayı içerir...Burada zaman heterojendir ve düzensiz bir şekilde yoğunlaşır. Öyle ki endüstri işçileri bile kapitalizmin iç disiplini içselleştirmezler; işin garip yanı içselleştirseler bile bunu aynı şekilde yapmazlar" (Chatterjee, 2006: 26).

Chatterjee 'sıkışık heterojen zaman' ya da 'öteki' zamanlar olarak adlandırdığı bu zamanın ve de siyaset biçiminin basitçe modern öncesinden günümüze kadar gelebilmiş zamanlar olarak adlandırmanın ve bu durumu modern zamanla modern öncesi zamanın bir arada bulunması olarak kavramsallaştırmanın hata olduğunu söyler. Aksine bu siyaset biçimi ve bu zaman modernitenin kendisiyle karşılaştığında üretilmiştir ve bu 'modernitenin heterojen zamanıdır' (Chatterjee, 2006: 27). Bu teorik çizgiyi takip ederek bu çalışma, göçmen kadınların çalıştıkları hanelerde ürettikleri yeni kadınlık kodlarını, hayatı idare etmek için toplumsal bağlamları içinde meşru ve anlamlı bir öznel konumu üretme ve şekillendirme süreçlerini bir siyaset biçimi olarak tanımlamaktadır. Öte yandan bu, -Chatterjee'yi takip ederek söylersek- yöneten ve yönetilen ekseninde kendini ortaya koyan bir siyaset biçimidir ve yöneten öznenin kendi konumunu üretme pratikleriyle birlikte şekillenir. Bu bakımdan söz konusu öznellikleri bu ilişkisellik içinde

konumlandırmak ancak sabitlememek gerekir. Uluslararası kadın göçünü sömürülenin bilgi, yetenek ve duygusal ekonomisinin sömürülenin çıkarlarına hizmet etmek üzere yeniden biçimlendiği ve 'yeni tür bir sömürgeciliğin meta pazarının genişlemesindeki' (Yetişkin, 2010: 16) önemli alanlardan biri olarak ele alırsak göçün nihai noktası olarak orta-üst sınıf hanelerini madun siyasetinin mikro alanlarından biri olarak düşünmek olası. Çünkü madun bir yandan 'yukarıya doğru ve bir anlamda dışa dönük toplumsal devingenlik (mobility) ile ilişkisi kesilen', 'sömürgeci özneyi üreten kültürel hatlardan kopmuş' (Yetişkin, 2010: 17) insanlar ve gruplar olarak ele alınırken; öte yandan hayatı idare etme bağlamında kendine özgü teknikler ve pratikler bütünü olarak bir siyaset geliştirebilen ve aslında böylelikle bir faile dönüşen kimse olarak gerilimli bir yerde durmaktadır. Bu bakımdan ne homojen ne de sabit bir kimlik tanımına dahildir. Çünkü Spivak'a göre bizzat 'madun, sömürülenler ile geriye kalanlar arasındaki farkın heterojenliğini imlemektedir' (aktaran Yetişkin, 2010: 17).

Öte yandan yöneten-failin özneliği de 'sömürgeleştirme' sürecinde çeşitli araçlarla inşa edilen yeni bir konuma karşılık gelirken; bütün bu süreç tek taraflı, sadece madun bilincinin yeni biçimler aldığı, yönetenden yönetilene doğru ve ona karşı ilerleyen bir süreç olarak değil, iki konumu da dönüştüren bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu bakımdan işveren kadınların anlatıları da bu ilişkiyi anlamada oldukça önemlidir.

Uluslararası Kadın Göçü ve Bakım Hizmetleri Alanına Makro Bir Bakış

Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) 2020 yılı küresel göç veritabanına göre 280 milyon uluslararası göçmenin % 48.1'ini kadınlar oluşturmaktadır². Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2015 yılı raporuna göre ise toplam sayısı o yıl 232 milyonu bulan uluslararası göçmenlerin 150 milyonunu göçmen işçiler oluştururken; bunların 11.5 milyonunu ev içi hizmetlerdeki işçiler oluşturmaktadır (ILO, 2015). Bu rakam tüm dünyada ev içi hizmetlerde çalışanların (67.1 milyon) % 17.2'sinin göçmenler olduğu anlamında gelmektedir (ILO, 2015). Aynı rapora göre tüm göçmen işçilerin % 44.3'ü kadınlardan oluşurken; ev içi hizmetlerde çalışan göçmen işçilerde kadınların oranı % 73.4'ü bulmaktadır. Arap ülkelerinde ev işlerinde çalışanların % 82.7'sini göçmenler oluştururken; bu oran Kuzey Amerika'da % 70.8; Kuzey, Güney ve Batı Avrupa'da % 54.6; Orta ve Batı Asya'da % 32.1'dir (Galotti, 2015).

Resmi kayıtlı rakamlar bu biçimde olsa da, çoğu ülkede ev içi hizmetlerde göçmenlerin kayıtdışı çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda, bu oranın çok daha yüksek olduğunu söylemek mümkün (Galotti, 2015). Her ne kadar son yıllarda

² Kaynak: IOM Migration Data Portal: https://migrationdataportal.org/international-data?i=stock_abs_&t=2020 (erişim tarihi: 22.06.2021)

yükseköğrenim görmüş kadın göçünde dramatik artış yaşanmışsa da³ (IOM, 2014) hala göç yollarına düşen kadınların en çok çalıştığı sektörlerin başında fuhuş ve ev hizmetleri sektörlerinin geldiği biliniyor (Hochschild, 2003; Eder, 2007; Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). ‘Bakım işinin küreselleşmesi’ olarak adlandırılan bu göç akışlarının yönü refah düzeyi yüksek sanayileşmiş ülkeler yanında son yıllarda Arap ülkeleri ve sanayileşmekte olan Doğu Asya ülkeleri de olmuştur (Misra vd., 2006). Saskia Sassen’e (1989) göre küreselleşme sürecinde ulusal sınırları aşan bu hareketliliğin görünmeyen aktörleri, işyerlerinde, evlerde, hizmet sektörünün en alt kademelerinde orta ve üst sınıflar için çalışan ve ağırlıklı olarak göçmen kadınlardan oluşan bu yeni kent yoksullarıdır. Bu süreçte yeni göç merkezlerini belirleyen bazı ekonomik, idari, coğrafi etmenlerden söz edilebilir. Bunlar, uluslararası işgücü piyasasının değişen dinamikleri bakımından söz konusu ekonominin işgücünün uluslararası dağılımındaki yeri ve gelişme seviyesi; düzensiz göçmen olup işgücüne katılacaklar için çekici bir güç olan ancak aynı zamanda yoğun bir prekarizasyon anlamına gelen kayıtdışı ekonominin varlığı, düzeyi, coğrafi dağılımı vb. gibi çok çeşitli faktörler olabilmektedir (Toksöz ve Ünlütürk Ulutaş, 2012).

Batı Avrupa’ya doğru işgücü göçü 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yılların ortalarına değin savaşın tahribatlarını ortadan kaldırmak üzere düzenli ve formel yollarla çeşitli biçimlerde gerçekleşmiş; 1980’lerden sonra ise sanayileşmiş ülkelere olan göçün hem niteliği değişmiş hem de göçmenler resmi/düzenli yol dışında yöntemlerin arayışına girmiştir (Lordoğlu, 2015). Türkiye de konumu itibari ile 1990’lardan bu yana düzensiz göçmenlerin⁴ transit geçiş ve kalış ülkesi haline

³ 2001-2011 arasında yükseköğrenim görmüş kadın göçmenlerin sayısı % 80 oranında artmıştır (IOM, 2014). Göçmen politikaları, eğitim, denklik ve akreditasyon aşamaları gibi yetenek ve kalifikasyonların işgücü piyasasına transfer edilme süreçlerinin zorluğu bakımından bu kadınların pozisyonu da varılan ülkede çoğu zaman kırılgan ve güvencesizdir (IOM, 2014). Kofman (2004) göç literatüründe kadın göçmenlerin daha çok vasıfsız ve kayıtdışı alanlara indirgenerek; egzotik ya da kurban/mağdur pozisyonlar üzerinden incelenmesini eleştirir ve özellikle bilim, teknoloji ve tıp alanında Çin ve Hindistan’dan Batı’ya kadın göçlerine dikkat çeker. Ancak Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa’nın (2009: 15) belirttiği gibi yine de “kadınlaşan göç akımlarındaki artışın işgücü piyasasındaki temel yansımaları fuhuş ve ev hizmetleri sektörlerinde bulunduğu gerçeği reddedilemez”.

⁴ İçduygu ve Aksel’e göre (2012: 8) 2000’lerin ilk yarısında Türkiye’ye gelen göçmenlerin sayısı yılda 226.000’e yakındır; bu göçmenlerin üçte ikisi yasal olarak ülkeye girmiştir. Yazarlara göre (2012: 8) bu toplamın 70.000’inin düzensiz göçmen olduğu ve sığınmacıların gelenlerin yalnızca % 2’sini oluşturduğu tahmin edilirken; 2000’lerin ikinci yarısında ise Türkiye’ye gelen göçmenlerin toplamı yılda yaklaşık 235.000 olup üçte biri yasal yollarla ülkeye gelmiştir ve sığınmacılar toplam rakamın % 3’ünden fazladır. İçduygu ve Aksel (2012: 8) bu verilerden hareketle dört temel yabancı akışı tanımlar: (1) çalışma amaçlı düzensiz göçmenler; (2) transit göçmenler; (3) sığınmacılar ve mülteciler ile (4) düzenli göçmenler. Ancak yazarlar ilk üç grubu ‘düzensiz göçmenler’ tanımına sokar çünkü “ilk üç grup çoğu zaman birbirini içermekte” ve “göçmenler koşullara ve fırsatlara bağlı olarak bir statüden diğerine sürüklenebilmektedir” (2012: 8). İKGV ise düzensiz göçmen terimini

gelmiştir (Lordoğlu, 2015). Düzensiz işgücü göçü varılan ülkede çalışmak ve elde edilen kazançla bir süre sonra ülkesine dönmek gibi bir amaçla yapılırsa da bu göçlerin nitelikleri farklılaşmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Örneğin savaş ve siyasi nedenlerle Türkiye'ye Doğu'dan gelen göçmenler daha uzun süreli, Batı ve Kuzey'den gelenler ise daha kısa süreli ve geçici olarak işgücüne dahil olmaktadır (Lordoğlu, 2015: 32). Dolayısıyla düzensiz göç olgusu basitçe bir ülkeden başka bir ülkeye geçişten çok daha karmaşık ve katmanlıdır. Çoğu zaman bir ülkedeki belirli kesimler; belki de dahası, belirli bölgelerdeki belirli kesimler, başka bir ülkedeki yine belirli bölgelere göç etmektedir.

Küresel ölçekteki bu düzensiz göç akışı, gelişmekte olan ülkelerdeki itici faktörler piyasa ekonomisine geçiş, IMF ile yapılan yapısal uyum programları, büyük devlet borçları, daralan çeşitli sektörler ve işgücü piyasaları ile ilişkilendirilmiştir. Tüm bu etkilerle, bu ülkelerde, kadın göçü, hanehalkı direniş stratejilerinin temel bir parçası olmuştur (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). Hanehalkları geçim ekonomilerine yönelik riskleri azaltmak için farklı hane üyelerini farklı görevlerle donatma (örneğin baba çiftçiliğe devam edip çocukların şehirlere göç etmesi annenin ise uluslararası göç hareketlerine katılması gibi) gibi stratejiler geliştirmeye başlamıştır (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020). Sassen de (2000) 1990'lerden bu yana geçim sağlama, kar elde etme ve yabancı paranın artışı için kaynak haline gelmiş çeşitli 'sınır ötesi çevrimlerde' kadınların oldukça büyük roller üstlendiğini vurgular. Feminist araştırmacıların kadınların göç süreçlerinde erkekleri takip eden pasif bireyler değil, hem kendilerinin hem ailelerinin refah düzeyini iyileştirmek için hareket eden, aktif bireyler olarak üstlendikleri role yaptıkları vurgu önemlidir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen, 2020). Öte yandan bu sınır ötesi çevrimlerin hepsi gerçekten dezavantajlı konumda olanın sırtlarında geliştirilmiş kar ya da gelir sağlama çevrimleridir (Sassen, 2000: 503). Sassen bu çevrimleri 'küreselleşmenin karşı-coğrafyaları' olarak kavramsallaştırır:

“Bu karşı-coğrafyalar, küreselleşmeyi oluşturan bazı temel dinamiklerle örtüşmektedirler: Küresel piyasaların oluşumu, uluslararası ve yerel-aşırı ağların yoğunlaşması ve geleneksel gözetleme pratiklerinden kolayca kaçan iletişim teknolojilerinin gelişimi. Yeni küresel çevrimlerin güçlenmesi ve bazı örneklerde de oluşumu, küresel ekonomik sistemin ve ona eşlik eden sınır ötesi para akışı ve piyasalara çeşitli kurumsal

---

şöyle açıklar: “Belgesiz/düzensiz göçmen' terimi, geldiği ülkede kalmak için yasal hakkı bulunmayan kişiler için kullanılır. Bu tanımlama çerçevesinde kişiler farklı şekillerde belgesiz/düzensiz göçmen olabilirler: (1) Sınır kontrollerinden kaçarak ya da sahte belge kullanarak bir ülkeye yasadışı yollardan girenler veya (2) yasal yollardan giriş yapıp sonradan yasadışı bir konuma gelenler. İkinci gruba turist olarak giriş yapıp, süresi içinde geri dönmeyenler ya da mülteci olarak giriş yapıp başvuruları reddedilmesine rağmen geri dönmeyenler veya yasal yollardan giriş yapıp, yasal olarak kalmalarına rağmen kaçak olarak çalışanlar örnek olarak verilebilir.” (İKGV, 2015: 12).

desteklerin gelişiminin varlığı sayesinde mümkün hale gelmiştir. Bu karşı coğrafyalar dinamikler ve bir yere kadar da gölge ekonominin parçasıdır ama formel ekonominin kurumsal altyapısını da kısmen kullanırlar” (Sassen, 2000: 503-504).

Sassen, yapısal uyum programları ve IMF'nin eşlik eden programlarının yarattığı koşullar, bu küresel ağlara entegre olmaya çalışan pek çok ülkede ekonominin çeşitli sektörleri ve nüfus için devasa maliyetler yaratırken, temelde devlet borçlarını da azaltmadığını vurgular. Bu maliyetler ise işsizliğin artışı; yerel ya da ulusal piyasaya yönelik çalışan geleneksel sektörlerdeki çoğu şirketin kapanması; yerel ve ulusal pazar için gıda üretiminin ve yaşamsal önemde olan tarımın yerini alan ihracata yönelik bitkisel ürünlerin teşviki ve ağır hükümet borçlarıdır. Sassen devamında şu soruyu sorar:

“Bu iki grup gelişme arasında, sistemsel bağlantılar var mıdır? Yani, yukarıda bahsedilen çeşitli küresel çevrimlerde gelişmekte olan ülkelerden gelen kadınların giderek artan varlığı ile, bu aynı ekonomilerde işsizliğin ve borçların artması arasında bağlantılar var mıdır? Bunu sağlam bir temelde açıklamanın bir yolu şunu önermektir ki 1) bu ülkelerin pek çoğunda erkek istihdamının daralan fırsatları ve yanı sıra 2) aynı ülkelerde daha geleneksel biçimlerde kar elde etmenin -bu ülkeler gittikçe genişleyen ekonomik sektörler yelpazesinde yabancı şirketleri giderek daha fazla kabul ettikleri için ve ihracat ekonomileri geliştirmek için baskıya uğradıklarından- daralan fırsatları ve 3) bu ülkelerin çoğunda devlet gelirlerinde, kısmen borca hizmet etmenin yükünden ve koşullarından kaynaklanan düşüş 4) bütün bu olguların hepsi yaşamı idame ettirmek, kar elde etmek ve devlet gelirlerini güvence altına almak için alternatif araçlar bulmanın önemini artırmıştır” (Sassen, 2000: 505).

Sassen'e göre bu çevrimler hane halklarının ve toplulukların hayatta kalmak için giderek artan oranlarda kadınlara bağımlı hale gelmesinin yani 'hayatta kalmanın kadınlaşmasının' göstergeleri olarak kabul edilmelidir. Ancak Sassen 'çevrimler' terimini kullanmasına dair; bu dinamiklerde bir derece kurumsallaşma olgusunun da olduğunu ve bunların basitçe bireylerin eylemlerinin kümelenmesinden ibaret olmadıkları vurgusunu yapar. Zira küresel finansal akışlarda önemli bir paya tekabül eden göçmenlerin ülkelerine yolladıkları para toplam küresel kalkınma yardımlarından daha fazla bir miktardır ve bu ülkeler için önemli bir döviz kaynağıdır (Nyberg-Sørensen vd., 2002). Bu bakımdan bu ülkelerde kalkınma politikaları çoğu zaman göçü engellemeye dönük olarak değil aksine çeşitli biçimlerde desteklenmekte; özellikle kadınların erkeklere oranla çok daha fazla para ve çok daha düzenli biçimde para yollamasından ötürü kadın göçü

aktif biçimde teşvik dahi edilebilmektedir⁵ (Ehrenreich ve Hochschild, 2003). Bu para akışı özellikle kırsal kesimdeki hanehalklarının ev sahibi olma, sağlık, eğitim vb. hizmetlere erişim oranlarında artışlar gibi kalkınma göstergelerinde pozitif etkiler sağlamakta ve devletlerin ücretsiz kamusal hizmet sunum sorumluluğunu sübvansede etmektedir (Nyberg-Sørensen vd., 2002).

Türkiye'ye baktığımızda⁶; eski Sovyetler Birliği ülkelerinden özellikle Moldova, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ermenistan'dan gelen, sınırda aldıkları kısa süreli vizeyle ülkeye giriş yapan, daha sonra ise çoğu zaman kaçak olarak ikamet edip, çalışmaya devam eden göçmenler düzensiz göçün önemli bir kesimini oluşturmaktadır. Bölgenin en fakir ülkelerinden biri olan Moldova özellikle 1990'ların başında Türkçe bilen Gagauz Türklerinin Türkiye'yi seçmesi nedeniyle en fazla Türkiye'ye göç veren ülkelerin başındaydı. Dünya Bankası 2006 yılı verilerine göre Moldova gayri safi yurt içi hasılasının % 27,1'i yurtdışındaki göçmenlerin yolladığı paralardan oluşmaktaydı (Eder 2007).

Göçün kadınlaşması ve bakım emeğinin küreselleşmesi ya da 'yeniden-üretim emeğinin uluslararası dağılımını' (Misra vd., 2006) şekillendiren neoliberal ekonomi-politik mantık, göç alan ülkelerdeki toplumsal yeniden-üretim sorumluluğuna dair devlet ve aile arasındaki değişen mutabakatı da kapsar. Refah devletinin çözülmesiyle devletin bakım emeğine dair sübvansiyonlarından vazgeçmesi ve bu işlerin özel, kar amacı gütmeyen ya da gönüllü sektörlerle bırakılması; orta sınıf kadınların işgücüne katılımıyla çocuk bakımındaki artan bakım emeği talebi; artan boşanma oranlarına karşın düşen evlilik oranlarının özellikle yalnız yaşlı bakım ihtiyaçlarını artırması gibi nedenler bakım emeğinin dışarıdan, ucuz kadın emeğiyle çoğu zaman kayıtdışı olarak karşılanmasının zemini olmuştur (Misra vd., 2006). Öte yandan ev içi bakım hizmetlerindeki göçmen kadın emeği uzunca bir dönem görünmez kılınmıştır; çünkü göçmen kadınların çoğunluğu beyaz-olmayan ırktandır ve bu anlamda hem işin kendisi hem de görünmezliği ırkçı bir nitelik taşımaktadır (Ehrenreich ve Hochschild, 2003).

Buğra ve Keyder (2003), çocuk bakıcılığı ve ev hizmetleri işinin kent ekonomisinde ve kayıt dışı kadın işgücünde önemli bir yer tutmasını eskiden çocuk bakımında rol oynayan komşuluk, hemşehrilik, akrabalık gibi sosyal ağların ekonomik etkilerinin kaybolmasına bağlamaktadırlar. Ancak öte yandan, daha önce Türkiyeli, özellikle kırdan kente gelmiş göçmenlerin doldurduğu bu alanda,

---

5 Ehrenreich ve Hochschild'in (2003: 6-7) araştırmalarında Atina'da evde bakım hizmetinde çalışan Sri Lankalı bir kadın, devletin doğrudan Batı'ya göç süreçlerini desteklemek için düzenlediği bir eğitim programında mikrodalga fırın, elektrikli süpürge vb. alet kullanımını öğrendikten sonra ülkeden ayrıldığını anlatır.

6 Türkiye bu küresel bağlamda uzun süre göç veren ülke konumundayken; 1990'larla birlikte önemli oranda düzensiz göç akışının yaşandığı bir ülke konumuna geldi. Bu düzensiz göç akımındaki ana grubu Ortadoğu'dan, çoğu zaman İran, Irak, Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Somali, Sudan, Nijerya gibi ülkelerden savaştan kaçarak gelen transit göçmenler, mülteciler, sığınmacılarla birlikte yeni iş arayışındaki göçmenler oluşturmaktadır.

kadınların işgücüne daha fazla katıldığı orta-üst gelir gruplarının değişen taleplerini yerli kadın bakıcılar karşılayamamaya başlamıştır. Örneğin, bu kesimlerin önemli bir kısmı artık sabah-akşam mesai saatiyle çalışan kadınlar yerine evde kalıcı bakıcılar aramaktalar. Çünkü uzun çalışma saatleri, özellikle büyük şehirlerde sabah çok erken saatlerde iş için yola çıkmak gerekliliği vb. nedenler yatılı bakıcı talebini doğurmuştur. Yerli kadınlar ise kendi aile ve evleri olduğu için yatılı kalmayı tercih etmemektedirler. Değişen taleplerin diğer bir boyutu özellikle orta-üst gelir grupların özellikle çocuk bakımında uzmanlaşmış, 'profesyonel', kalıcı bakıcı isteğidir (Toksöz ve Ünlütürk Ulutaş 2012). Bu kesimler arasında eski Sovyet ülkelerinden gelen sağlık sektöründe çalışmış kadınlara dönük talep artmıştır. Hatta bu gelir gruplarına yönelik konutlar kalıcı çalışanların varlığını da hesaba katarak tasarlanmaya ve bu yönü vurgulanarak pazarlanmaya başlanmıştır (Akalin, 2010). 'Ev içi hizmetlerin küreselleşmesi' (Kaşka, 2007) olarak nitelendirilebilecek bu değişimle birlikte, Mine Eder (2007) kaydışı olan çocuk bakımı ve ev temizliği sektörü bağlamında dünya ekonomisinde 'neoliberal race to the bottom' yani en ucuz işçilik ücretine doğru kayış sürecinde zaten ucuz olan emeğin daha da ucuzladığını ifade etmektedir.

Yukarıda bahsedilen dinamiklerin etkisiyle göç eden kadınlar, çoğunlukla kayıtdışı ve oturma izinsiz olarak sürdürdükleri bu çalışma rejiminde kendilerini yeni bir yaşam savaşının içinde bulurlar. Türkiye'de olduğu gibi çoğu ülkenin göçmen rejimi halihazırda sadece kadınları değil tüm düzensiz göçmenleri 'suçlu' sınıfa sokarak onları kayıtdışı ekonominin ucuz işgücü haline getirmektedir (Dedeoğlu, 2011). Türkiye'deki yüksek işsizlik oranlarına rağmen düşük işgücüne katılım ve istihdam oranları, kayıtdışılık ve göçmenlerin ucuz emek gücü olarak kullanımının boyutlarını ortaya çıkarmaktadır (Kalfa-Topateş vd., 2018). Kayıtdışı çalışmanın barındırdığı riskler tüm işçiler için geçerlidir ancak göçmenler söz konusu olduğunda yerleşik ayrımcılık ve ırkçı tutum ve eğilimler emek sömürsünü derinleştirmektedir. Denizli'deki İranlı göçmenler üzerine olan araştırmalarında, Kalfa-Topateş vd. (2018: 2019), Denizli'nin emek yoğun tekstil sanayisinde İranlıların 'tabakalı işgücü piyasası içinde adeta "tabaka altı" bir konuma yerleştiğini; mülteci ya da sığınmacı statüsündeki bu göçmenlerin kırılgan pozisyonları ve sınırdışı edilme korkularının bu şartlara rıza göstermelerine neden olduğunu belirtmektedirler. Ülkede yasadışı bulunma ve her an sınırdışı edilme endişesi; kayıtdışı çalışmanın yarattığı güvencesizlik; sosyal dışlanma; insan ticareti ve fuhuş sektörüne çekilme riski gibi dinamiklerle çevrili bu göçmenlik hali çeşitli düzeylerde ve biçimlerde stratejiler geliştirilmesini sağlar.

Kadın Öznelliğinin Kurulumunda Evin Yeri ve Bir Çalışma Mekanı Olarak Ev

Göçmenler açısından ev, bir çalışma mekanı olarak diğer kamusal işlerden farklı nitelikler taşır. Ev işi kadınlar arasında -çoğu zaman da etnik ve/veya sınıfsal

olarak farklı kadınlar arasında- çeşitli hatlar boyunca vuku bulan aleni ya da örtük statü ilişkilerinin çevrelediği bir iştir (Anderson, 2003). Bu ilişkiler samimi ve sevecen bir biçim alabileceği gibi orta-üst sınıflar açısından toplumsal gösterişin bir parçası olarak da iş görebilir (Anderson, 2003). Öte yandan özellikle belgesiz, çalışma izinsiz göçmen işçiler için işveren bir maaştan daha fazlasını ifade eder, keza işveren için de ev işçisi çoğu zaman fiziksel emekten daha fazlasına tekabül eder. 'Ev kadınlığı'ise kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve ev ile iş yerinin ayrılması sonucu evin ekonomi dışı bir yer olarak inşası ile mümkün olmuş tarihsel bir konumdur (Bora, 2005). Evin, erkeklerin dışarıdaki pis işleri yapmak için çıktıkları temiz, masum ve özel bir yer olarak kurgulanması; ev işinin de bu misyona uygun olarak kadınlara terkedilmesiyle her sınıftan kadının öznelliğinin kurulmasında ev merkezi bir yer, 'ev hanımlığı' da bir 'ideal tip' olarak güç kazanmıştır (Bora, 2005: 60). Evin 'kadınlık kültürü ve bakım etiğinin' üretildiği yer olarak kurgulanması ve buna paralel olarak kadınlara yüklenen kutsal annelik, fedakarlık, diğerkamlık gibi nitelikler (Bora, 2005: 64) her sınıftan kadının özneleşme süreçlerini belirleyen dinamikler olmuştur. Aksu Bora (2005) Pierre Bourdieu'nun habitus kavramından hareketle, kültürel pratiklerin mekanlarından biri olarak ev ve ev işlerinin kadınların öznelliğini inşa etmelerinde, cinsiyetin deneyimlenme biçimlerinde ve sınıfsal aidiyetlerin yeniden kurulmasında merkezi bir rolü olduğunu vurgular. Bu bakımdan "ev hizmetlileri ile işverenleri arasındaki fark, onların istihdam ilişkisindeki konumlarının ötesine geçer; bu fark cinsiyetin deneyimlenme tarzını da belirler" (Bora, 2005: 65-66). Dolayısıyla Bora, hem işçi hem de işveren kadınların cinsiyetin deneyimlenmesindeki sınıfsal farkı belirli anlam sistemleri ile algılayıp yorumladıklarını, bunları kendilerine güç devşirebilecekleri birer stratejik araç olarak kullandıklarını belirtir (Bora, 2005: 66). Zira Türkiye'deki feminist araştırmacıların ev içi istihdamına dair yaptıkları çalışmaların hepsi, özellikle sınıf farkının deneyimlenmesiyle cinsiyetin deneyimlenmesinin nasıl iç içe geçtiğini; hem işçi hem işveren kadınların kendi habitusları içinde ürettikleri kadınlık normları üzerinden birbirlerine karşı ne tür söylemsel ve pratik stratejiler geliştirdiklerini ortaya koymaktadır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2001; Bora, 2005; Özyeğin, 2004; Doğan, 2012). Temizlik ve hijyene dair normlardan pratiklik ve fiziksel beceriye; çocuk yetiştirme ve bakımından aile planlaması ve doğum kontrolüne dair normlara kadar uzanan bir çeşitlilikte kadınlığa dair ürettikleri imgeler üzerinden birbirlerini anlamlandırıp; konumlandırmaktalar.

Gül Özyeğin (2004: 15-16) Ankara'da kapsamlı bir saha araştırmasına dayanan çalışmasında ev içi hizmetlerde çalışan kırdan kente göç etmiş kadınlarla işveren kadınların karşılaşmalarında 'her iki kadın topluluğunun da, kadın kimliğinin baskı altında tutulmasından ve ataerkil tarzda biçimlenişinden anladıklarını birbiriyle ilişkilerinin yönetiminde stratejik olarak kullandıklarını' vurgular ve özellikle 'kırsal kökenli kadınların ve erkeklerin orta sınıf işverenlerle ilişkilerindeki eyleyciliklerini'; 'yapısal açıdan zayıf olanların gücünü' vurgular. Bu bakımdan ev

hizmetlerindeki kadınların çok yönlü bir yapısal eşitsizlik içinde hareket etmelerine karşın aktif özneler olarak görülmeleri gerekir ancak Özyeğin onların ev içi istihdam ilişkisindeki eylemlerini 'direniş' terimiyle açıklayan yaklaşımların çeşitli sorunlarına değinir. Özyeğin'e (2004: 164) göre söz konusu yaklaşımlar 'gücü, işçi işveren arasındaki hiyerarşik ilişkiyi yapılandıran bir baskı aracı gibi' ele alır ve 'işverenin çoğunlukla, emirlerine itaat edilmesinin etkili yollarını bilen, aktif eyleyici olduğunu' varsayar. Oysa, der Özyeğin (2004: 165);

"Ev hizmetinin koşulları, iş ilişkilerini tanımlamaya çabalayan ve kendilerine yarar sağlamak için çalışan farklı sınıflardan kadınların günlük etkileşimleri yoluyla yapılır. Bu etkileşimler sürekli olarak, çelişen çıkarların müzakeresi ile ilgilidir; bu çıkarlar beş alana ayrılır: (1) ev işçisi işte daha az saat geçirmek ister oysa işveren ev işçisini daha çok tutmak ister; (2) ev işçisi, kendi hızını denetleyebilmek ve belirli bir işin ne ölçüde adamakıllı yapılacağına karar verebilmek için görevlerini gözetim altında tutulmadan yerine getirmek ister, oysa işveren işi görmek, hızını ve niteliğini belirlemek ister; (3) ev işçisi ücret artışını anımsatmak ister, oysa işveren bunu ertelemek ister; (4) ev işçisi işveren kadının sınıfsal ayrıcalıklarıyla yarışmak yerine onlardan yararlanmak ister; (5) ev işçisi özel isteklerin işin her zamanki parçasına dönüşmeyeceğinden emin olmak ister ve işverenler ise işçilerin sorumlulukları ile iş yüklerini çoğaltmak isterler. Ev işçileri ve işverenler, kendi çıkarlarını kovalarken, çatışan çıkarların belirlediği ve manipülasyonu, hoş görünmeyi, manevra yapmayı ve karşılıklı uzlaşmayı içeren bir sosyal etkileşime girerler".

Buna karşın bu karşılaşmada ev içi hizmetlerde yatılı çalışan yabancı göçmen kadınların ürettiği stratejiler yerli çalışanlar kadar çeşitli olmayabilir. Çünkü belgesiz, yasal korumadan muaf ve özel bir hanede izole olarak çalışan bu kadınlar istismar ve sömürüye açıklık bakımından çok daha kırılgandır (Anderson, 2001). Onların çocuk ya da yaşlı bakarken bir yandan da diğer tüm ev işlerini yapmaları beklenir. Yatılı olmak da bu emek sömürsünü kolaylaştırır.

Istanbul'da biri Moldovyalı, biri Özbek diğeri de Gürcü olan üç göçmen ev hizmetlisi kadın ve ikisi görüşmecisi kadınların ev sahibi olmak üzere toplam dört işveren kadınla 2018 yılında yapılmış her biri iki saati aşkın görüşmeden ve feminist literatürdeki tartışmalardan hareketle, bu çalışmanın temel savı, göçmen ev işçisi kadınların tüm maddi, hak/vatandaşlık temelli ve dahası dilsel/söylemsel kaynak/sermayelerden yoksunluklarına rağmen özdeğere dair telafi edici başka duygusal kaynakları birer hayatı sürdürme stratejisi olarak çeşitlendirdikleri ve işe koştuklarıdır. Bu açıdan çalışma, özdeğere dair bu duygulanım boyutunu kadınların üretken mikro-siyaset biçimleri olarak tartışmaya açmaktadır. İşveren orta sınıf kadınlar ise bu istihdam edici pozisyonda baskı kurup, kendi faydasını yükseltmeye çalışabildikleri gibi bazı durumlarda çalışanlarla duygusal bağlar kurup bu ilişkilerden çeşitli biçimlerde zarar da görebilmektedirler. Dolayısıyla, ev istihdam

ilişkisinin üretildiği bir çalışma mekanına dönüştüğünde hükmeden (işveren) ve tabii olan (işçi) ilişkisi diğer çoğu çalışma rejiminden farklı olarak lineer ve istikrarlı bir iktidar ilişkisi biçiminde değil, çelişkilerle dolu dinamik bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Natalie'nin Hikayesi⁷

52 yaşında olan Natalie, Türkiye'ye ilk defa 2009'da Gürcistan'daki Güney Osetya çatışmalarının ardından ortaya çıkan siyasi huzursuzluk döneminde gelmiş; o dönem vize süresi olan üç ayı doldurduktan sonra, on günü Gürcistan'da geçirip tekrar Türkiye'ye dönüyor. Bu döngüsel göçün ivmesini kadınların ihtiyaçları belirlese de kaçak çalışmadan ötürü sınır dışı edilme durumunda⁸ başka stratejiler geliştirildiğini öğreniyorum. Görüştüğüm diğer kadın olan Elena, köylerindeki göç halindeki çoğu kadının akraba ya da komşu başka bir kadınla anlaşarak dönüşümlü olarak Türkiye'ye gelip çalıştığını, böylelikle hem her iki ailenin de geçimini sağladığını hem de kesilen idari ceza ve giriş yasaklarının –en azından bir süre-bypass edildiğini anlatıyor. Yasal vize ve çalışma sürelerinin göç hareketinde belirleyici olduğunu söylemek zor. Çünkü bu durumda her gidiş-dönüşte tüm bürokratik süreç tekrar aşılacak zorunda, çoğu kadın bunu yapmayıp kaçak olarak çalışmaya devam ediyor. Çünkü kaçak olarak çalışılan sürede –ki bu çoğu zaman

---

7 Daha önce tesadüfen karşılaştığım, hastanede yaşlı bakım işinde çalışan Gürcü bir kadın adının Natalie olduğunu söylemişti. Tanıştıktan ancak günler sonra adının bu olmadığını; Türkiye'de Gürcülere –tıpkı seks işçiliği yapan Ruslara Nataşa dendiği gibi- adıyla değil, Natalie ismiyle seslendirildiğini, bu yüzden artık kendisinin de adını 'kısaca' Natalie olarak söylediğini öğrendim. Ben de burada bu aynılaştırma, görünmezleştiren bakışa işaret etmek için görüşmeciyeye Natalie takma adını vermek istedim. Çalışmadaki diğer isimlerin hepsi de görüşmecilerin mahremiyeti açısından takma isimlerdir.

8 Yabancıların çalışma izinleri 2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun ve aynı tarihli Uygulama Yönetmeliğiyle düzenleniyor ve çalışma, izni Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından veriliyor. 2014 tarihli Bakanlık tarafından hazırlanmış kapsamlı bir Uygulama Yönetmeliği mevcut. (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No.10. Erişim: <http://casm.gov.tr/dosyalar/kitap/11/dosya-11-8669.pdf>) Kanuna göre çalışma izni başvuruları bireysel ya da işveren tarafından yapılabilir de fiili durumda başvuru sürecini çoğunlukla aracı şirketlerin yürüttüğünü anlıyoruz. İstanbul'daki bu sektör dinamikleri de düşünüldüğünde oldukça suistimale açık bir alan olduğunu tahmin etmek zor değil. Kaçak çalıştığı tespit edilen yabancılar için İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü devreye giriyor. Bu süreci düzenleyen birden fazla kanun var; Sınır dışı etme süreci 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 5683 sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanunla düzenleniyor. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 2013 tarihli 155 no'lu genelgesi sınır dışı edilme sürecinde yabancıların durumuna göre pasaportlara konan tahditleri ve sürelerini düzenliyor. Bu süreler 1-5 yıl arası değişebiliyor, para cezası ödenmeden bu tahditleri kaldırmak mümkün olmuyor.

yıllarla ifade ediliyor- kazanılan paranın, sınırdaki kesilen idari para cezasına⁹ rağmen göze alınabilen bir durum olduğunu anlıyoruz. İnsan Kaynaklarını Geliştirme Vakfının gerçekleştirdiği göçmen araştırması bulguları bunu doğruluyor; görüşülen 88 kadından 60'ı 'belgesiz' yani kaçak; sadece 7'si ikamet iznine sahip (İKGV 2015). Natalie ise çalışma iznine sahip.

Natalie bu işlemler için her yıl oldukça yüklü miktarlarda para ödediğini, sadece haftada bir gün izin alabilmelerinden ve bürokratik işlemlerin fazlalığından ve aracı şirketler üzerinden yapmalarından ötürü izin alma dönemlerinde sürekli bir endişe halinden bahsediyor:

“Gidicem o şirket ne kadar para istiyor o iş için. Onu ödeyeceğim. Hazırlansın o evraklar. Çünkü bir defa oraya gidiyoruz, ikinci defa oraya gidiyoruz. Veya polis bir şey istiyor. Patron o kadar da izin vermiyor... Bir günde o yapılmaz. Yapılmıyor. Patron ne çalışma izni için bize yardımcı olmuyor ne bir şey. Ona sorun değil öyle diyorlar. O bizim sorun değil. Kanun tek bizim için çıkıyor.”

Natalie çalışma iznine dair yapılan düzenlemelerin onların sırtına yeni yükler getirdiğini söylüyor. ‘Kanun tek bizim için çıkıyor’ derken onların burada olmalarından kaynaklanan faydayı paylaşanların, yani işverenlerin bu zorlukları paylaşmadıklarını düşünüyor. Haftanın altı günü Aksaray'da 1100 lira maaşla bir imalat atölyesinde musluk montajı işinde çalışan Natalie 18 yaşına girecek olan oğlunu da getirmiş ve birlikte aynı atölyede çalışmaya başlamışlar. 15 yaşındaki diğer oğlunu ise emekli hemşire olan ablasının yanına bırakmış. Bu noktada yukarıda değinemediğim Hochschild'in (2000) ‘küresel bakım zincirleri’ tartışmasını açmak isterim. Hochschild dünya sistemleri teorisinin küresel meta zincirleri kavramsallaştırmasını bakım emeğine uyarlar. Bu zincirin bağlantı sayıları değişkenlik gösterse de yoksul bir ülkenin kırsalından kentlerine oradan da zengin ülkelere doğru uzanır. Yoksul ülkede bırakılan çocuklara ya büyük ablalar/büyükanneler/teyzeler ya da daha yoksul bakıcı kadınlar bakar, bu yoksul

---

9 492 Sayılı Harçlar Kanunu'na göre vize harçları tek giriş; 758,90 TL; müteaddit giriş 2.542,20 TL'dir. Aynı kanuna göre yabancılara verilecek ikamet tezkeresi 1 aya kadar her gün için 28, 20 TL; 1 aydan sonraki her ay için 180, 70 TL'dir. Dışişleri Bakanlığı tasdik harcı ise 441 TL'dir. Yabancılara verilecek ‘çalışma izni ve çalışma izni muafiyeti belgesi’ 1 yıl için 1.017,80 TL'dir. Kanuna göre “ikamet tezkeresinin alınmaması veya süresinin uzatılmaması, aşlan sürenin kapsadığı tarife itibarıyla hesaplanacak harcın tahsilini engellemez. Bu suretle hesaplanan harc, ceza ve gecikme faizi uygulanmaksızın bir kat fazlası ile tahsil edilir” (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.492.pdf> (erişim tarihi: 27.06.2021))

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kendilerine tanınan süre içinde çıkış yapmayan ya da idari para cezasını ödemeyen yabancılar için ihlal edilen süreye göre çeşitlenen sürelerde giriş yasakları belirlemektedir. Ayrıntısı için: <https://www.goc.gov.tr/yasal-kalis-hakki-ihlalinde-bulunan-yabancilara-uygulanacak-giris-yasaklarina-iliskin-aciklama> (erişim tarihi: 27.06.2021)

bakıcının çocuklarına da genellikle evdeki büyük ablalar bakar. “Zincirin her bir türü bakım emeğinin görünmez insan ekolojisini yansıtır” (Hochschild, 2000: 131). Hochschild küreselleşme tartışmalarındaki kaynakların eşitsiz dağılımı tartışmasına atıfla bakım ve sevginin de eşitsiz küresel dağılımından bahsedilebilir mi diye sorar. Marx’ın sömürünün kamusal alanda cereyan ettiği, insan ilişkilerininse özel alana ait olduğu varsayımına karşı çıkarak Beverly Hills’te bir evde çalışan Filipinli Vicky Diaz’ın baktığı çocuk üzerindeki ‘duygusal emeğinin’ bundan çok daha karmaşık olduğunu; -Freud’un displacement kavramını ödünç alarak- bakıcıların aslen kendi çocuklarına matuf sevgilerinin bir bakıma ‘yerinden edilerek’ baktıkları çocuklara yöneltildiğini savunur (Hochschild, 2000: 135). Bu bakımdan çocukları da okumaya dahil ederek Vicky’nin Filipinlerde bıraktığı beş çocuğunun duygusal ihtiyaçları ile baktığı bebeğin ihtiyaçları birbiriyle nasıl bağlantılıdır diye soruyor. Bu bakım emeğinin ve evle, işle ilişkilenenin duygulanım boyutunu anlamak açısından oldukça önemli.

Görüştüğüm diğer göçmenler kırsal bölgelerden, Natalie ise Gürcistan’ın Gori kentinden göç etmişti. Ama hepsi de çocuklarını büyükannelerine/kızkardeşlerine bırakıp gelmişlerdi. Natalie ise ablasına bıraktığı küçük oğlundan hiç bahsetmedi. Büyük oğlu ile Aksaray’da üç odalı bir evin bir odasını kiralamışlar. Kalan diğer iki aile de Gürcü ancak sürekli bir sirkülasyon olduğundan bahsediyor.

Ülkesinde üniversitede gıda kalite kontrol eğitimi alan, savaşa kadar bir devlet kurumunda bu işi sürdüren ve iş için seyahatlere çıkan Natalie ilk zamanlar, Türkçe bilmemesinin de etkisiyle çocuk bakım işinin onu çok korkuttuğunu ve ülkesine ‘kaçtığını’ ifade ediyor. Kocasının aynı dönemde kansere yakalanmış olması da bir faktör:

“Ben ona söyledim koca hastanedeydi dedim ya. Kanser hastaydı. İnanmadılar. Sanki ben yalan diyorum. O zaman aradılar Luka’ydı kocanın adı. Luka hastaneye yatıyor gitmek lazım. İnanmadılar beni. Para da vermediler, öyle gittim.”

İlk deneyiminde Ataşehir’de dört çocuklu bir ailenin yanında ev işleri ve çocuk bakım işlerini yapan Natalie bunun kendisi yaşındaki bir insan için psikolojik ve fizyolojik olarak çok zor olduğunu söylüyor. Ev içi deneyimlerini, aile ve çocuklarla ilişkisini sorduğumda ise şöyle yanıtıyor:

“Konuşmak için biliyorsun, öğrenmek istiyorsun, çocuk daha güzel öğrenecek, onu daha güzel anlatacak. Onu konuşuyor. Daha kolay oluyor. Ama çocukla... Dört çocuğum vardı bir evde çalıştım. Zor oluyordu çünkü biliyor musun neden? Bir şey yapıyorlar. Anne bir şey demiyordu onlara. Bana kimse izin vermez ona ceza vermek için. Bir defa kızı (satın almak istediği) bir şeyi bir almadılar, bir alışveriş yaptılar, ben öyle renk istemem dedi. (Kızıp) bütün o dolabı öyle odanın ortasında bırakmış, bütün dolabı, ne varsa dolabın içinde her şeyi odanın ortasında bırakmış.”

Ev içinde çocuk bakımında iktidar kuramamak ve disipline edici konumda olamamak ama aynı zamanda çocuğun bakımından sorumlu olmanın yarattığı gerilimi yönetmek oldukça zor. Bunun devamında 'kendinizi nasıl hissediyordunuz peki böyle durumlarda' diye sorulduğunda şöyle diyor Natalie:

“Çok zorlu oluyor biliyor musun? Onlar yemek yiyor sonra seni veriyorlar. Sanki yemek için kaldık orda. Bir şey yemek yok bizde. Yemek yiyorlar seni hiç davet etmiyorlar. Kal bizle çay iç ya da kahvaltı beraber yapalım. Yiyorlar o zaman ben toplayacam. Sen de ye sonra. Çok zor oldu o, çok. En zor ne var biliyor musun? Bize arada sırada öyle bakıyorlar. Sanki biz bir şey görmedik. Oradan uçtuk burada düştük. Hiçbir şey görmedik, hiçbir bu hayattan haberim yok. Ben bütün Orta Asya'yı geçtim. Ben Hindistan'a geçtim. Suriye'ye geçtim. Bütün Rusya'yı gezdim. Ama o kadar zor oluyor ki, arada sırada öyle ikinci kalite gibi bakıyorlar. Allah kimse başına vermesin.”

Buradaki deneyimlerinin ardından yaşlı bakımında çalışmaya başlayan Natalie iki yıl süreyle Kuzguncuk'ta 91 yaşında bir yaşlı kadına bakarken kurduğu ilişkileri ise neşe ve hüznle anlatıyor:

“O kadın bana Fatma diyordu. Fatma kızım bir yere gitme. Sen neredeydin? Ah seni. (Gülüyor). Yaşlıydı ama o kadar alıştık birbirimize biliyor musun? Ben şimdiye kadar onu doğum gününde hatırlıyorum her zaman. Vefat etmiş her zaman dua ediyorum. Bizim din başka başka ama Allah bir tane. Onun için fark etmez ben hangi dinden. Onu dua etmek istiyorum. Gönderiyorum. Allah rahmet eylesin. Benim elimde vefat etmiş biliyor musun? İki tane kız dışarda oturuyordu. Benim elimi böyle tutuyordu. O komşular herkes biliyor. Ben çok mutluydum biliyor musun? Bana öyle güveniyordu. İnanılmaz. Şimdi dört sene olacak. Temmuz'un 16'sında arife günü öldü...Biliyor musun benim elimden ilaç alıyordu ya. Sanki ben vereceğim tamam her şey iyi olacak. Kızlar ilaçlar veriyor, bana soruyor? İçeyim mi? İçeyim mi?” (Gülüyor)

Natalie bu kadınla olan ilişkisini anlatırken duygu durumu sürekli değişiyordu. Yaşlı kadınla kurduğu bağ bir akrabalık bağı olarak beliriyor. Gerek yaşlı bakımında gerekse çocuk bakımında göçmen kadınların baktıkları kişilerle kurdukları ilişki akrabalık ya da annelik ilişkisine kaçınılmaz olarak dönüşüyor. Leyla Keough mobil anneler olarak nitelediği göçmen bakıcıların annelik rollerini buralarda yeniden ürettiklerini ve şekillendirdiklerini söylüyor (Keough, 2007). Öte yandan bütün bakım hizmetlerinde geçerli olan bu uygulamın boyutunu Hochschild (2003) tarafından 'duygusal kaynakların üçüncü dünyadan birinci dünyaya orayı zenginleştirmek/geliştirmek için aktarımı' olarak nitelendiriliyor. İşverenler açısından olumlu ve tercih edilesi olan çocukla ya da yaşlıyla duygusal ilişki kurma durumu, göçmen kadınlar için başka bir ülkede tanımadıkları evlerde

ve bilmedikleri bir dilde çalışmanın katılığını yumuşatırken; yabancılaşmayı da hafifleten bir etken olabilir. Öte yandan bu örnekte Natalie'nin kendini doğrudan bu tip bir duygusal ilişki kurma ve varlığını anlamlı ve de meşru kılma yoluyla ürettiğini görüyoruz. Çünkü buradaki çalışma yaşamını doğrudan bu duygusal ilişkiler üzerinden konumlandırmakta. Sadece ev ve bakım işlerinde değil, çalıştığı diğer işler için de benzer anlatılara sahip. Örneğin çalıştığı atölyenin sahipleriyle çok iyi anlaştığını ve ona abla diye hitap etmelerinden çok mutlu olduğunu söylüyor:

“Benim patronlar Kürt. 38 yaşında. Ama biliyor musunuz, Allah korusun bir şey olursa ben ona benim kandan vericem son demine kadar. O kadar seviyorum. 38 yaşında çocuk. Benim için o daha çocuk. Ama biliyor musun hiç öyle o patron bu çalışan gibi değil. Beraber çay içiyoruz, beraber iş oluyor, o da çalışıyor. Hiç patron gibi davranmıyor. Ben ona çok güveniyorum. Onun iş güzel olacak, bizim iş güzel olacak. O mesela gece iş lazım, hayatta hayır demiyem, çünkü ben onu o kadar çok seviyorum ki.”

Natalie genel olarak tüm bu çalışma ilişkilerini bir akrabalık ilişkisiymiş gibi kurarak arkada işleyen katı emek rejiminin yıkıcılığını sahip olduğu bu karakter özelliğiyle yumuşatıyor olabilir. Bu, farkında olmadan geliştirdiği bir çeşit psikolojik manevra olarak da düşünülebilir¹⁰. Hafta içi altı gün Aksaray'da imalathanede çalıştıktan sonra Cumartesi akşam ve Pazar günü Kadıköy'de bir yaşlı kadına bakıyor olmasına rağmen bu, onda psikolojik bir yıkım yaratmıyor. Bütün bunları bir varolma ve hayatı sürdürme stratejisi olarak düşünmek mümkün. Leonore Davidoff (Davidoff, 1974: 414'ten aktaran Özyeğin, 2004: 163-164) şöyle diyor: “Tabii olanların sistemin hedefleriyle ve/veya üstleri sayılan kişilerle ne dereceye kadar özdeşleştikleri ve bunu yaparak sistemin içindeki aşağı konumlarını nasıl kabullendikleri kısmen aldıkları ödüllere -hem ruhsal hem de maddi- bağlıdır ama kısmen de kendi değerine ilişkin telafi edici tanımları ne kadar kolay bulduğuna bağlıdır”. Dolayısıyla Özyeğin'in bahsettiği (2004: 164) ‘kimliğin alternatif bağlamları ve temelleri’ üzerinden düşünürsek Natalie'nin ülkesindeki kimliği ve konumuna dair öz imgesini ‘kendi değerine ilişkin telafi edici bir tanım’ olarak, bir duygusal kaynak olarak taşıdığını söyleyebiliriz.

¹⁰ Natalie benimle de çok belirgin bir duygusal yakınlık kurdu. İlk tanıştığımızda da ayrılırken de defalarca sarılıp öptü. Bu durum diğer görüşmelerde rastladığım bir durum değildi. Aksine diğer kadınlar mesafeli ve çekingen bir tavır içindeydiler. Bu farkın nedeni, Natalie'nin eğitilmiş olması, şu an Türkiye'de çalışma izninin bulunması ve işte kurdukları dışında belirli sosyal ilişkiler üretebilmiş olması olabilir.

İşveren-İşçi İlişkisinde Duygusal Aktarım Boyutu: Bir Aile Olmak Mümkün mü?

Görüşme yaptığım diğer kadınlardan birisi olan Elena ise 56 yaşında Moldova'ya'dan gelen bir Gagauz idi. Elena ve işvereniyle görüşmek için gittiğimde aslında Elena'nın iki haneye birden hizmet verdiğini öğrendim. Levent'teki bu hane(ler) aslında altı üstlü daireler iken sonradan birleştirilmiştir. Burası 56 yaşında reklamcılık sektöründe üst düzey görevlerde bulunmuş ancak şu an serbest çalışan bir kadın (Ayşen) ile , 89 yaşındaki annesinin evidir. Yukarıdaki teraslı dairede köpeğiyle yaşayan ve orayı daha çok ofis olarak kullanan Ayşen'le birlikte kalan ama aşağıdaki dairenin işleriyle daha çok ilgilenen Elena, 2001 yılından bu yana İstanbul'a ve arada kısa bir süre Moskova'ya olan döngüsel göçünü sürdürüyor. Değişen vize uygulamasından ötürü akrabasıyla dönüşümlü olarak üç aylık periyodlarla İstanbul'a gelen Elena, ev sahibinin verdiği güvenle en başta konuşmaya çokça istekliydi ve 'hikayenizi dinlemek istiyorum' dediğimde, 'ben de anlatmak istiyorum' dedi. Mutfakta kahve yaparken ben ses kayıt cihazını ve defterimi çıkarınca bütün bu tavır tersine döndü; ses kayıt cihazını tüm ısrarlarıma ve ev sahibinin tüm çabasına rağmen açmama izin vermedi. Kayıt almamama rağmen, 'yok artık sorulara tam cevap vermeyeceğim, anlatmayacağım her şeyi' dedi. Bu aslında beklediğim bir tepkiydi ancak ev sahibinin verdiği güvenin bunu kırabileceğini düşünmüştüm ancak yeterli olmadı. Ve söylediği gibi çok kısa cevaplarla soruları geçiştirdi. O yüzden bu çalışmada benim odaklanmaya çalıştığım, işverenlerle ilişkiler ve iki tarafın da kendini konumlaması üzerine konuşma fırsatı da yakalayamadım. Ancak ev sahibi ile yaptığım görüşme, işverenin bu yeni ilişkilene biçiminden nasıl etkilendiğine ilişkin birtakım tahmin etmediğim durumların olduğunu gösterdi.

Yaklaşık 12 yıldır yabancı çalışanlarla çalışan ve bu tek hane gibi yaşayan iki hanede aslında temel ihtiyacın yaşlı bakımı olmadığı; çünkü evin yaşlı bireyinin bakıma muhtaç durumda olmadığını; bakıcının daha çok evde bulunan köpekle ilgilenmesi ve temizlik işlerini yapmasının beklendiğini öğrendim. On yıl kadar Ukraynalı aynı çalışanla birlikteyken, son iki yıldır üç aylık periyodlarla başka başka kadın göçmenleri istihdam etmişler. Bu kadınlar ise çoğu zaman birbirleriyle akraba olan aynı köy-kasabadan gelen Moldovyalı kadınlar.

Ev sahibi ile yapılan görüşmede evde bireysel alan ortak alan ayrımının olup olmadığını sorduğumda şöyle yanıt veriyor:

“Bizim yaşam koşullarımız o kapalı sitelerdeki villalardaki gibi filan değil. Çünkü orada katlar var, odalar var, hani çalışanların belki daha özel alanları vardır. Bizim yaşam tarzımızda öyle bir şey yok. Dolayısıyla biz buraya yardımcı alırken evin ikinci kızını almış oluyoruz. Yani öyle bakıyoruz. Yani duygusal bakımımız da bu. Yani o şekilde alışıyoruz. O ailenin bir bireyi oluyor. Yani bir kere coğrafyamız (öyle bir ayrıma) uygun değil. Bir de kafa

olarak da öyle bir yapımız yok. Dolayısıyla çok şükür çok büyük hayal kırıklıkları yaşamadık. Çok insan oldu aslında...ama kötü diyebileceğimiz bir insana denk gelmedik.”

Yabancı çalışana olan gereksinimi ise şöyle açıklıyor:

“Daha önceki yıllarda köpeğin olması birincil nedendi yardımcı için. Çünkü ben son bir yıla kadar çok yoğun çalışıyordum. Annem daha gençti ilk yıllar ve özgürlüğüne yalnızlığına çok düşkündür annem. Benim çok iş seyahatlerim oluyordu, bir hafta on gün. Köpeğin de bakıma ihtiyacı vardı, dolaştırılması gerekiyor vs. O yüzden annemden çok köpek için doğdu bu gereksinim. Şimdi ise durum değişti. Biraz annemi yalnız bırakmamak, arkadaş olmak. Öbür türlü ben hiç dışarı dahi çıkamıyorum. Yaşlılık depresyonu, ölüm korkusu başladı. Dolayısıyla biz biraz annemle de sohbet edecek, ona arkadaşlık edecek birine baktık. Mesela biz gelenlere okey öğretiriz. Giderken de okey hediye ederiz. Bu hep böyle oldu. Şimdi Elena da öğreniyor. Günde birkaç el okey oynarız. Arkadaş yani insan olsun evde.”

Burada da tıpkı Natalie'nin öyküsünde olduğu gibi çocuk bakımından çok daha farklı dinamiklerin devreye girdiğini görüyoruz. Ancak nihayetinde karşılıklı bir iş ilişkisinin olduğunu ve buna iki tarafın da riayet etmesi gerektiğini belirtiyor:

“Yabancılarla çalışmanın en büyük dezavantajı sürekliliğinin olmaması. Çünkü paraya ihtiyaçları var, hedefleri var. O hedefi doldurduğunda mesela Melina'da (önceki uzun yıllar çalışan Ukraynalı kadın) öyle oldu, Melina ev yaptı filan, hedefini doldurduğunda eyvallah deyip gidiyor. En büyük sorun bu. Dil sorunu çok yaşadık. Mesela Elena güzel konuşuyor, gördüğüm en güzel konuşanlardan birisi. Gelip de ben sıfırdan burda başlayanını bile biliyorum. Yüzüne bakıyor, anlamadığını söylemiyor, sen anladı zannediyorsun filan. Özellikle annem için çok zor oluyordu. Anlatamayınca, sohbet edemeyince. Ama Türkçe öğrendikten sonra bir şey oluyor, kocası kalp krizi geçiriyor, kızına bir şey oluyor, oluyor yani, olabilir, aile orda. Tam böyle hani bir dozuna giriyor. Türkçesi yoluna giriyor, işi öğreniyor filan, gidiyor. Ve gidiyorken de bana bir şey vadetmiyorlar. Mesela bir ay kalıp gelicem dese ben dışımı tırnağıma takarım aynı insanla devam etmek benim işime gelir. Ama bunun da vaadi verilmiyor. Çünkü orda tarlasını ekme zamanı geliyor, yani o hayatlarını düzenliyorlarken, çok haklılar yani, bir şey demiyorum, eleştiri anlamında söylemiyorum. Yani siz bir araçsınız, para kazanmak için. Ama biz gönülden bağlanıyoruz annemle ikimiz. Alışıyoruz. Çünkü öyle bir yapımız var. Hani kimileri bunu şey gibi görür; bir iş yerindeki bir işçi işveren vs. Biz öyle gören insanlar değiliz. Bu ailenin bir insanı oluyor. Her seferinde travma oluyor mesela. Hayvan bile yüzünü duvara dönüp

oturuyor Melina gittiği zaman böyle oturuyordu. Bir hafta da kendine geleliyordu. Anladınız mı? Alışıyor insan.”

İşverenler açısından da özellikle yaşlı bakımında bir duygusal aktarım boyutu karşılıklı olarak bulunuyor. Ancak öte yandan işveren çalışan kadınların yaşadıkları tüm duygusal zorlukları bir bakıma kendilerinin de üstlendiğini söylüyor. Bu bakımdan bunun tek taraflı, sürekli işverenden çalışana doğru yönelen bir duygusal sömürü ve emek sömürüsü olmadığını vurguluyor:

“Mesela daha önce giden Melina bir telefon görüşmesinden sonra allak bullak oldu. Hepimiz etkileniyoruz. Oğlunun kız arkadaşı hamileymiş. Bir anda düğün yapılması gerekliliği ortaya çıktı. Biz bir hafta boyunca o düğünü yaşadık mesela. Etkileniyorsunuz. Mesela kötü bir haber geliyor, modları düşüyor, özlüyorlar. Hele bir Seyrane vardı mesela, gençti o kadın. Kırk yaşlarında filan. Eşi ölmüş, iki çocuğu var. Annesine bırakıp buraya çalışmaya gelmişti. Ukraynalı. Mesela çocuğu okulu bırakmaya kalkmış, allak bullak oldu. Ağlamış, gözleri şişmiş. Yani o burda, sorun orda. Çok zor. Müdahale edemiyor. Dolayısıyla biz de bunu doğrudan yaşıyoruz aynı evde.”

Görüştüğüm bir diğer işveren kadın da üç yıldan uzun süre çocuğuna bakan Özbek bakıcıyla ilişkilerinde benzer duygulanım ilişkisinden bahsetti. İlegal olarak çalışan bir kişi üzerinden buldukları bu bakıcıyla akşamları oturup şarap içip dertleştiklerini; hatta bir yılbaşı gecesi, bakıcının arkadaşlarıyla ortak tutup haftada bir gün kaldığı evindeki yemeğe bile katıldıklarını, çok eğlendiklerini ve kadının da çok mutlu olduğunu anlatıyor.

Bu anlatımların bu çalışma açısından önemi göçmen kadınların sadece yaşlı-çocuk bakımı ayarındaki işin niteliğine bağlı olarak değil aynı zamanda kültürel olarak farklı sınıf yapılarına da farklı türde eklemlendiklerini göstermesidir. Dolayısıyla Natalie'nin hikayesindeki yaşlı bakımındaki duygulanım boyutu farklı kültürel sermayelere sahip orta sınıf hanelerindeki işveren çalışan karşılaşmalarında kısmen de olsa çift taraflı işleyebiliyor. Bu görüşmelerin ayırıcı niteliğinin bu olduğu söylenebilir.

Kuzguncuk'ta Bir Orta Sınıf Evi

Yine bir referansla gittiğim Kuzguncuk'taki bu ev, kısa bir süre öncesine kadar bir bankanın genel merkezinde avukat olarak çalışan, şimdi kendi bürosuna sahip; 45 yaşında; 12 yaşında bir kız çocuğuna sahip bir işverenin eviydi. Referansla gitmiş olmama rağmen görüşmeden önce soruları yazılı olarak görmek istediğini belirten işverenle yaptığım ilk görüşme sonrası bu katı tutum nispeten yumuşadı. Yanında çalışan, Shirin ise yapmak istediğim görüşmeye dair hiç bir soru sormadı. Görüşmeye başladığımızda ses kayıt cihazını umursamadı ama deftere not almaya başladığımda ev sahibine dönüp ‘ama yazıyor’ dedi. Sonra ev sahibi onu bir sorun olmadığına dair rahatlatı ve görüşmeye başlayabildik.

43 yaşında, en büyüğü 20, en küçüğü 13 yaşında üç çocuk annesi olan Shirin Özbekistan'da küçük bir köyde çiftçilik yaparken üç yıl önce Türkiye'ye gelmeye karar vermiş. Son bir senedir kaçak olarak çalışıyor ve geldiğinden beri ülkesine hiç dönmemiş. İlk geldiği aylarda dil problemi yüzünden çok zorlansa da zamanla televizyon, gazete ve evdeki konuşmalardan Türkçeyi öğrenmiş. Kız kardeşi, erkek kardeşinin eşi, yeğeni ve köyünden bazı komşuları da burada benzer işleri yapıyorlar. Türkiye'ye gelme nedeninin köyünde ev almak olduğunu, bunun ailesi için çok önemli olduğunu anlattı:

“Tüm amacım ev almaktı. Evim çok küçüktü. Orada yaşamak da çok zor. Para bulmak da çok zor. Tarladan para gelmiyor, sadece buğday, ekmek. O kadar yani, para mara yok yani. Ben burdan gönderiyorum her şey için. Zor yani.. Çocuklarımı da okutamadım. Çocuklar deyince duygulanıyorum yani (ağlamaya başlıyor, arada gülmeye çalışıyor devam etmek için). Çocuklarım çalışıyor, babasının yanında çalışıyor, tarlada. 3 senedir görmüyorum...öyle...Hayat...Borcum var, burda. Gidemiyorum. Evim küçüktü o yüzden dedim biriktireyim paramı, şey dedim, hani onlar taşınınsın dedim. Ben dedim burdan göndereyim. Onlar taşınınsın, onlar rahat yaşasın orda dedim. O yüzden borç aldım. O yüzden gidemiyorum...Öyle ya, sağlık olsun vericem yavaş yavaş..”

Burada duygusal bir zorluğu yaşarken, üzerine bir de dil bariyeri ekleniyor. Konuşması iyice güçleşiyor. ‘Daha ne kadar çalışmayı planlıyorsunuz’ sorusunda göçmen kadınların hayatlarının belirsizliği ve geleceğe dair planlama yapmalarının ne denli zor olduğunu görüyoruz:

“Yok bir kararım. Çünkü borç var. Büyük oğlum askere gidiyor. Ona bin dolar vericem. Askere gidiyor bu sene. 1 aylık...Düşünüyorum, düşünüyorum. İlk sene hiçbir şey yapamadım. Çünkü buraya gelenler, herkes borcu oluyor. Borcumuzu ödüyoruz. 1 sene 1,5 sene ancak borç ödüyoruz. Sonra biriktirmeye başlıyoruz. Biriktirdikten sonra eve gönder, onlara yemek, içmek. Dedikçe zaman geçiyor.”

Türkiye ve Türkiyeliler hakkında, yakın çevresinde karşılaştığı insanlarla ilgili neler düşündüğünü, arkadaşlık kurup kuramadığını sorduğumda gündelik hayatlarının ve kamusal hayatla ilişkileneceklerinin ne denli sınırlı olduğunu fark ediyorum:

“Ben çok dışarı çıkmıyorum. Burdakiler çok iyi insanlar. İyiler yani, komşular da iyiler, patronları da iyiler. Bana iyi olmasa, bu kadar burda çalışmazdım yani. İyi davranıyorlar. Ailem gibi burası. Ama dışarı, ben çok bilmiyorum. Ben dışarıda çok gezmiyorum, burda akrabalarım var, yeğenim var. Onlarla beraberim. Her hafta çıkmasam da, iki haftada bir çıkıyorum. Ama burada insanları ben bilmiyorum yani, nasıl insan, o ne bu ne? Ama duydum yani. Hani yalancı, dolandırıcı filan diye onu

duydum. Öyle parana dikkat et, telefonuna dikkat et, çantana dikkat et, et et, et, konuşmana dikkat et. Polise dikkat et. (gülüyor) o yüzden ben dışarı çıktığımda sadece marketlere alışveriş için gidiyorum. Marketlerin içinde dolaşıyorum. Sokakta değil yani, markette. Buranın alışverişine, çocuklarıma alışverişe. Çocuklarıma alışverişi burdan yapıyorum, karşıdan gönderiyorum kargoyla. Karşıda kargo var arada sırada göndericem yani. Orada babası zor, yetiştiremiyor. Yeme içmeye bile yetişmiyor. Hepsi çalışıyor ama...orda bir ayda yüz dolar bile bulamazsın. Burdaki akrabalar da hafta sonu çıkıyor. Ev tuttu ablam, kızı var, bir bayan var. Onlar, sokakta dolaşmayalım dedi, polis falan, sorarlar korkuyoruz dedi. Küçük bir oda, bu tarafta yukarıda. Orda buluşuyoruz arada sırada. Canımız sıkılırsa parka gidiyoruz belki. Oraya gitmezsem arada sırada Kadıköy'e gidiyorum markete, ya da gelinim de var (kardeşinin eşi), çalışan evine gidiyorum arada sırada. Bazen de onlar buraya geliyor. Patron derse tamam gelsin, buraya geliyor. Evde yani, ev içinde. Yemeğimizi yaparız, yeriz, içeriz, baktık zaman oldu, gideriz.”

Kent kayıtdışı kalma ve çalışma; yabancı bir kadın olma vb. nedenlerle bu kadınlar için bir kaos ve korku unsuru olarak beliriyor. Polise yakalanmaktan, sokakta başına bir şey gelmesinden korkan bu kadınlar, çareyi görünmez olmaktan buluyorlar ve neredeyse dışarıyla hiç bir bağlantı kurmuyorlar. Ev içi Shirin için bir koruma işlevi görüyor. Evle ilgili, işverenle ilişkilerine dair sorduğum sorulara neredeyse hiç cevap vermedi, her şey iyi demekle yetindi. Ancak gelecek planları, çocukları ve oradaki hayatlarına dair uzun uzun anlatımlarda bulundu. Ev sahibine çalışmanın konusundan kısaca bahsettiğimde Shirin'in duygularını pek belli etmediğini, çokça ketum olduğunu, bu bakımdan işimin zor olduğunu söyledi. Oysa Shirin evine, ailesine dair duygularını gayet samimi bir biçimde anlattı. Ancak buraya dair, bizzat ev içine dair ev sahibi yanında yokken de hiç bir şey söylemedi. Bu bir kendini koruma refleksi, kuşkusuz.

Shirin'e kendisini güçlü hissedip hissetmediğini sorduğumda; ailesi için yüklendiği bu sorumluluğun ve böylelikle edindikleri evin onun için bir gurur kaynağı olarak da iş gördüğünü söyleyebilirim. Evinden bahsetmek gözlerini ışılatan nadir şeylerdendi:

“O kadar güçlü değilim. Burda kazandığım para bana destek, kendimi güçlü hissediyorum. Oraya gittikten sonra, ay bilmiyorum ya, çok korkuyorum doğrusu. Naparım orda, nasıl para kazanırım. Oğlum askerden geldikten sonra evlendiricem. Kızım 18. Biz kızları 18-19 evlendirmek zorundayız. O yüzden evi aldım, 7 odası var. 15 bin dolara aldım. Hep birlikte yaşamak için. Ama daha görmedim tabi evi.”

Dolayısıyla bu kırılğan ve güçsüz hissettiren işçilik konumu beri tarafta onu ailesinin refahını yükselten aktif bir özne haline de getiren ikircikli bir konum olarak beliriyor. Zira Hocschild (2003), göçmen oldukları ülkelerdeki çalışma hayatlarını

bitirip evlerine dönen kadınların aile içi ilişkilerde daha çok söz sahibi olabildiklerini; şiddet görme oranlarının düştüğünü belirtmekte.

Shirin ve Elena'dan buraya dair, özellikle ev içindeki kendi konumlarını inşa etme pratiklerine dair çok az bilgi alabildim. Öte yandan çok yoğun bir güvencesizlik ve belirsizlik durumunun tüm gündelik hayatlarının üzerinde gölge gibi duran, yıpratıcı, tüketici bir dinamik olarak durduğunu söyleyebilirim.

Ev sahibi ile yaptığım görüşme ise tam tersi, orta sınıfa aidiyetin verdiği, mütehakkim ve fazlasıyla keskin bir söylem üzerinden gelişti. Dört çocuklu bir ailenin en küçük ferdi olarak Bursa'da büyüyen bu işverenin, yeni orta sınıf diyebileceğimiz, çeşitli kültürel, sosyal ve maddi sermaye biriktirebilmiş bir toplumsal kesime dahil olduğunu söylemek mümkün. Kızı özel okula, yüzmeye ve drama kursuna gidiyor. Neden bir yabancı ile çalışmayı tercih ediyorsunuz sorusuna şöyle yanıt veriyor:

“İhtiyaçlar belirliyor aslında, yani neye ihtiyacımız varsa ona göre. Yatılı benim için daha iyi çünkü Türkler biraz şey, disipline olamıyorlar zaten, gündüz de bulsanız, iyi bir Türk'e denk gelmek daha da zor, ya da benim şansına. Bu konu aslında yaradır, çocuğa bakıcı bulmak, eve yardımcı bulmak. Baya zor bir iş yani; çünkü çok uyum sağlamanız gereken bir şey, çok bireysel alanımızda çünkü, ev çok kutsal bir şey ...Ona hem çok saygılı olacak, hem çekinmeyi bilecek hem gerektiğinde gülmeyi bilecek. Bunlar çok önemli.”

Shirin'in 12 yılda istihdam ettiği on yedinci bakıcı olduğunu söyleyen işveren, 'randımanlı' çalışan bulmanın onların hayatında çok büyük bir zorluk olduğundan, Türklerle 'zaten disiplin sorunları yüzünden' anlaşamadığından ancak yabancı çalışanların da bir dolu zorluğu olduğundan bahsediyor. Bir 'yara' olarak eve 'hizmetçi' bulmak işinin ona yabancı kadınlar, ırkların özellikleri vb. konusunda çokça 'deneyim' kazandırdığını ifade ediyor:

“Hani iki gün deniyorsunuz birini olmuyor, başka birini deniyorsunuz olmuyor. O geçiş süreçleri çok zordur. Yani her gelene bir kere uğraşmak lazım, bir ay kalıp hiç bir randıman alamayıp gönderdiğiniz oluyor, ya da kendisi gidiyor. Domatesin adını öğrettiklerimiz var, yani on bin defa 'bu, domates'. Ondandır şey on yedinci falan herhalde bu. Ki ben sonlara doğru bir skala yakaladım, normal randımanlı süreçleri bir, bir buçuk yıldır. Bir buçuk yıldan sonra bozulurlar. Çok çeşitli faktörler var. Evi yatma yeri gibi kullanıp, hani burada biraz iş yapıp, hafta sonu dışarda fuhuş yapanlara denk geliyorsunuz. Yani bu çok ayrı bir şey mesela. İzin günlerinde buluyorlar birilerini. Yani kategoriye göre, elli yaşında da olsa altmış yaşında da olsa, simitçi, poğaçacı, börekçi...Oradan da para kazanmaya çalışanlar var. Çok değişik şeyler var, ama ben hep, tabii burada da çocuk olduğu için evde, dikkat ederek ve çok geçirdiğim için (çok fazla göçmen bakıcı çalıştırmış olmasını kastediyor) biraz hislerim de

kuvvetlidir, hani olabilen en şeyini almaya çalışıyorum, randımanlı olanını ve böyle şeylere bulaşmayacak olanını. Mesela ben yakın çevremden çok duymuşumdur, hırsızlık olayları var. Şirketler bile mesela Azerbaycanlı getirmiyor, çalışmıyor, mutlaka hırsızlık oluyor. Birçok şirketten duydum, Azerbaycanlı asla getirmiyoruz diye. Huy yani. Hani Türklerde nasıl bir uyanıklık, hani genetik bir şey vardır. Bizde de var yani, hep uyanıktır, Avrupalı gibi değil yani, böyle kurallar şeyler. Hepimizde var, bende de var, sende de hepimizde var”¹¹.

Özellikle Doğu Bloku ülkelerden gelen göçmen kadınlara karşı geliştirilen olumsuz bakış ve ayrımcı söylemleri bu göç dalgasının başladığı dönemden itibaren besleyen çeşitli dinamikler mevcuttur. Temel olarak vasıfsızlık ve dil yetersizliği göçmen kadınların fuhuş sektöründe yoğunlaşmasına yol açtığı gibi, cinsiyete ve etnisiteye dayalı yaygın ayrımcılık da en alttaki işlere hapsolmalarına neden olmakta; bu süreç çeşitli biçimlerde yeniden üretilerek ayrımcı dili beslemektedir (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009). Bu anlatımlarda işveren için kendi konumu, daha ‘medeni’ insanlar olarak Avrupalıların konumu ve çalışan kadının konumu oldukça net tanımlara sahiptir. Bir hiyerarşik çizgi üzerinde sıralanan bu konular görüşmeceye göre ev içinde yapılan işin kalitesini de belirliyor:

---

11 Göçmen bakıcı kadınlarla ilgili bu görüşmecinin yaptığı fuhuş vb. gibi yorumlar görüştüğüm diğer işverenlerden biri tarafından da çokça dile getirildi. Hatta bu işveren bir ‘kutsal’ alan olarak ev içine alınan bu kadınların evin erkeğine dahi ‘göz dikebildiğini’ ima etti. Yabancı bakıcılarla ilgili aracı şirketlerin sitelerinde dahi bu tip ‘uyarılar’ rastlamak mümkün. Örneğin ‘Yabancı Bakıcıların Olumsuz Tarafları’ başlıklı bölümü aynen aktarıyorum: “Bir düşünelim; yabancı bir ülkede yaşıyorsunuz, oturma izniniz yok veya olsa da bu ülkenin vatandaşı olarak tüm avantajlardan yararlanmak istiyorsunuz. Ne yaparsınız? Yüz binlerce insanın yaptığı gibi o ülke vatandaşı biriyle evlenebilirsiniz! İşte bu konu bizi biraz ilgilendiriyor. Sebebini muhtemelen tahmin edersiniz! Ama biz yine de belirtelim: eşinizin elden gitmesi! Birçok sefer, özellikle kadın iş verenlerden temin ettiğimiz verileri analiz ettiğimizde, kadın işverenlerce, ("HAKLI OLARAK") (bunu vurgulamamız lazım) genç, güzel, çekiciliği biraz fazla veya giyim/kuşamı nispeten dikkat çekici bakıcıların iş başvurularının pek kabul edilmediğini tespit ettik. Eşinize her ne kadar güvenirseniz güvenin, çalıştırmak için evinizin içine alacağınız insanları bir de bu gözle süzün. Bizden hatırlatması. Tabi, bu durum yerli bakıcılarda da yaşanabilir ama ne diyelim; Ukraynalı bakıcı da bizi biraz bozar :)”, (Online) “<https://www.bakiciturkiye.com/post/yabanci-bakicilarin-olumsuz-taraflari-sakincalari>”, (Erişim: 18.08.2019) Göçmen bakıcılarla ilgili bu tip fikirlerin yanı sıra çocuklara davranışlarıyla ilgili de birtakım rivayetlerin dolaşımında olduğunu yine işverenlerle görüşmelerde öğrendim. Örneğin kimilerinin bebekleri uyutmak için bingıldaklarına iğne batırdıklarından, ilaç verdiklerine kadar çeşitli anlatımlar duydum. Bu hikayeleri anlatan işverene göre tamamen kendi çıkarlarını düşünen, çocuklara ya da aileye asla değer vermeyen bu kadınlar bir dolar bile fazla veren bir başkasını buldukları an çekip giderler; bu yüzden pasaportlarına el koymanın çok önemli olduğunu söylüyor.

“Moldovyalılar bebek ilk doğduğu dönemlerde çok geliyordu. Moldovyalı yardımcım da oldu. Moldovyalılar şey biraz kaprislidir aslında ama çok iyi iş yaparlar, çünkü Rusya onları eğitmiş, yani Rus ekolü. Her şeyi düzeltir, kuralcılardır. Fakat onlarda da bir kapris olayı, şımarma durumu vardır. Şey aslında şöyle görürler kendilerini, yani benim genel kanaatim bu. Hani biz nasıl Arapları şey görürüz, “ulan geldik burada Araplara hizmet ediyoruz”. Hani Arabistan’da çalışan Türkler de var. Neden. E dolarla maaş alıyor, iyi maaş alıyor diye. Onlar da biraz bizi öyle görüyorlar. Bunu belli etmezler tabi ama ben onu çok tespit etmişimdir. Yani para için katlanıyoruz, der gibi. Öyle bir durumları var. Gürcüler, tam Karadeniz kadını, sert mizaçlılar, şeyler yani o çatışma anında çok güzel ortaya çıkar, hani menfaat çatışmasında çıkar, insanların gerçek yüzünü görürsünüz. Bunlar böyle sert kadınlar ama şey işte çaresizlikten biraz şeyi oynuyorlar yani, işte iyi bir iş bulduklarında kalabilmek için falan. Yani değişik. Mesela onlar çok, Moldov falan, hani Batı Doğu gibi düşünün, Doğu’dan Diyarbakır’dan birini getiriyorsunuz, kuş uçmaz, kervan geçmez bir köyden, bir de İzmir’in köyünden birini getiriyorsunuz. Öyle bir fark var aralarında. Yani büyük şehirde yaşıyor olması onun orada, çok küçük bir yerde hiçbir şey görmeden yaşaması. Çok farklı faktörler var aslında. Kişilik var, mesela bu işi yapabilmek biraz şey gerektiriyor, nasıl diyeyim, talimat almaya yatkınlık gerektiriyor. Mesela Türkler niye çalışmıyor? Ben çok aradım Türk, kızım bebekken, ne de olsa dedim kendi dilimiz hani çocukla konuşma, 3 yaşında konuşması geliyor, her yere haber gönderdim, yani gelsin köydeki bir kız, benim durumum belli, hani temiz bir aileyiz, birşey yapacak değiliz. 1 yıl çalışsın, 2 yıl, çeyizlik parasını çıkarsın, çünkü çok fakir köyler var bizde, bulamadım. Sonra anladım, Türkler hizmetçiliği şey olarak görüyor, onursal bir mesele olarak. Bunu bana Gürcü bir yanımda çalışan hanım söyledi. Ben aslında dedi, kendi ülkemde de bu paralara zengin birinin yanında iş bulabilirim, fakat orada yapamam dedi. Onursal bir mesele yani, kendi ülkesinde yapamayacağını söyledi bana, çok enteresandır bu. Orada aç oturmayı tercih ediyor, işte tarlada çalışmayı tercih ediyor ama, gidiyim de birinin evinde, e bir de namus belası çok tabi bizde, göndermezler kızı, ne biliyim ne gelecek başına der, o namus belasına da, ki çok rahat 2 yıl çalışmayla baya çeyizini şeyini yapabilir insanlar, ama yapmıyorlar bunu. Türklerde yapanlar da hep onu, şey mesela, evde çalışıyorsa “çocuk bakıyorum” falan diye hep böyle yumuşatırlar, şey yaparlar çevrelerine karşı: ‘sadece çocuk bakıyorum.’”

Böylesi yukarıdan kurulan keskin ve kesin dilde çeşitli coğrafyalar belirli türden bir hiyerarşide belirli konumlara sahip. Ve bu konumlar ilişkisel olarak ölçeklendiriliyor. Türkiyeliler ile Araplar arasında olduğu iddia edilen fark Diyarbakır’ın köyü ile İzmir’in köyü arasında da kuruluyor. Aynı bağıntı çalışan

kadınların köyden mi kentten mi geldiği üzerine de kuruluyor.

“Küçük yerden daha fazla çıkıyor böyle ezik, daha şey, daha boynu bükük böyle, daha mütevazı, daha kabul edebilir konumunu. Şöyle düşünün bir de, hani burada bir iş bekleniyor. Randıman, şimdi ben mi daha iyi iş yaparım, şehirli, konformist, bakın bilekler incecik, anlatabildim mi, hani güç gerektiren bişiy. Fiziksel güç gerektiriyor, bende mesela bel ve boyun fitiği var. Ya da köyde haldur böyle çamaşırları silken...Hangisi daha iyi iş yapar? Bir de hangisi daha yatkındır? Hangisi daha o şey yaşamının bir parçasıdır, o fiziksel şey. Büyük şehirden gelen, “ay ben doktordum, hemşireydim kendi ülkemde” falan diyenler çok çıkıyor. Ya da atıyorlar, bu onlara öğretiyor, şirketler yalana alıştırıyor. İşte ben duygu değil de buna daha profesyonel bakıyorum artık. Yani onun duygularıyla falan. Ben de öyleyim, iş yerinde benim de duygularım var ama askıya asıyorum, işimi yapıyorum. Yani işim ne gerektiyorsa onu, yani her iş bunu gerektirir aslında. Yani o duyguya yer yoktur işte. Hani ben bir de iki tarafta da yer aldım. Hem talimat alan hem talimat veren konumunda çalıştım, iki tarafı da çok iyi bilirim. İşveren psikolojisini, işverenin nelere baktığını da çok iyi bilirim, işçi psikolojisini de çok iyi bilirim. Yani orada zaten en büyük çatışma halidir işçi ve işveren. İşçinin haklarını vereceksiniz, işveren olarak siz de en üst randımanı almaya çalışırsınız. Bu da hep olandan daha fazlasını almaya çalışır. Yani Marx falan da diyor bunu, dünyanın en büyük şeyidir çatışmasıdır, çelişkisidir.”

Bu anlatıya göre ev işçisi ağır fiziksel işleri, ‘pis’ işleri yapması beklenen, dolayısıyla uysal olduğu kadar fiziken de güçlü biri olmalıdır. Bora, Iris Marion Young’ın evin ‘kişisel bir anlatı ve kimliğin bir parçası olarak okunabileceğinden hareketle yaptığı ‘yuva işi’ ve ev işi ayrımından bahseder. Buna göre, ev işi gündelik, tekrara dayanan, fiziksel yorgunluk yaratan, görülmeyen değersiz işlerdir. ‘Yuva işi’ ise dekorasyon ve estetikten yemek kültürüne ve deterjan seçimine değin uzanan, kadınların öznelliklerini inşa ettikleri kaynaklardan biridir. Yuva işi ise orta sınıf kadınlar açısından fiziksel güçten ziyade kültürel sermayeye dayalı beğeni ve beceriler gerektirir. İşverenin özellikle ‘randıman’ kelimesini kullanması da fiziksel güce ve altta işleyen bu ayrıma denk geliyor gibi gözükmektedir.

İşverenlerin ırksal hiyerarşiler kurarak göçmen kadınları sınıflandırdığını; stereotipler ürettiğini belirten Anderson (2003) kimi zaman da çeşitli ırkların ‘eksantrik’ görülerek beğenildiğini ifade ediyor. Shirin’i nasıl gördüğünü, onun hakkında, hayatı hakkında ne düşündüğünü sorduğumda ise işverenden şöyle bir yanıt aldım:

“Mesela Shirin de çok randımanlı değil, IQ’su biraz aşağıda. Yani ben çok daha IQ’su yükseklerle de çalıştım. Hani bir kere gösterirsin kendi tak tak tak yapar, kendi pratik yollarını da bulur, zaten odur yani. Yapılacak iş bellidir, kendi pratik yollarını bulursun. Shirin’de IQ düşük.

Şu bardak mesela, bir tane, kırmızı. ‘Kırmızı bardak nerede?’ diyorsun, hiç öyle bir kırmızı bardak evde olmamış gibi bakıyor yani. Benim dün çıkardığım kot nerede diyorsun, bakıyor bakıyor bakıyor, anlatabildim mi yani. Tolerasyon? Şart yani. Kişilik çok önemli, uyum sağlayabilmek. Mesela küçük bebeğe kesinlikle IQ’su yüksek birini bulmak lazım. Yani daha böyle atak birini bulmanız lazım, çünkü bir şey olur ani, ne yapacağına çabuk karar vermesi lazım. Daha özgüvenli birini bulmanız lazım, ezik değil de. Mesela ben çok şeye katlanmışımdır, Moldov bir kadın, işini iyi yapıyor, güvendiğim için kaprisine çok katlanmışımdır. Ben şu kapıdan çıkarken işe giderken hiç bir zaman eleştiri yapmadan giderdim, kızım küçükken, çünkü bebek bırakıyorsun. Çocuk anlatamıyor ki derdini.”

Ev işleri ve bakım işine dair pratiklik ve beceri bir norm olarak kadın öznelliğinin kurulumunda belirleyicidir. Ancak yerli ev işçileri ile işverenler arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalarda (Özyeğin, 2004; Bora, 2005) pratik beceriler ve hız, daha çok işçiler tarafından işveren kadınlar karşısında kendi kadınlıklarının üstünlüğünü vurgulamak için kullanılan bir söylemdir. Yabancı ev işçileri ise, işveren karşısında kendi öznelliklerini kurarken, bu söylemi bir avantaj olarak yerli işçiler kadar kolaylıkla işe koşamazlar. Dile hakimiyetteki yetersizlik, farklı bir kültürel bağlam, hata riskinden çekinme gibi nedenlerle pratik becerileri sergilemek göçmen kadınlar için kolay olmayabilir.

İşverene ait yukarıdaki anlatımlarda kendisini yukarıdan kuran, mütehakim dil, ev içindeki bu kadın karşılaşmalarının ne tür bir perspektiften ele alındığını, nasıl anlamlandırıldığını görmek açısından önemli bir veri sağlıyor. Orta sınıf kadının kendi konumunu ev içinde kurma biçimi genel iktidar ilişkilerinden çok farklı bir yerde durmuyor. Çeşitli bilgi kodlarıyla üretilen ve dolaşıma giren belirli sınıflamalar, işveren kadının kendi konumunu güçlendiren bir söylemsel strateji işlevi görüyor. Bora (2005) ev hizmetlerinde kadın işverenlerin kullandığı iki tip iktidar stratejisini ‘maternalizm’ ve ‘farklılık stratejileri’ olarak adlandırır. Buna göre “ilki, kendisi yapmasa da ev işlerinin nasıl yapılması gerektiğini bilen, öğreten, denetleyen bir pozisyon kurarken, ikincisi, ev işlerini varoluşunun dışında tanımlıyor, mümkünse gözü görmeden hallolsun” istemektedir (Bora, 2005: 165-166). Yerli ev işçileri için bu stratejiler çoğu zaman farklı işverenler tarafından benimsense de (Bora maternalizm olarak adlandırdığı stratejinin görece yaşlı ev hanımları, farklılık stratejilerinin ise genç ve meslek sahibi kadınlar tarafından daha fazla kullanıldığını belirtir); yatılı kalan yabancı ev işçileri söz konusu olduğunda, bu stratejilerin aynı işverence farklı bağlamlarda işe koşulabildiğini söylemek mümkün.

Değerlendirme

Bu çalışmada göçmen ev işçisi kadınlarla orta sınıftan işveren kadınların karşılaşmalarına ve her iki kadın konumunun ürettiği duygulanım boyutuna

odaklandım. Göçmen kadınlar kayıtdışı çalışma ve buna bağlı yoğun emek sömürüsü, sosyal dışlanma, cinsiyet ve etnisiteye dayalı ayrımcılık, fuhuş sektörü ya da insan ticaretine çekilme gibi çok katmanlı risklerle karşı karşıyadır. İzole, kamusal olmayan bir mekan olarak ev ise çoğu zaman emek sömürüsünü derinleştirebilmektedir. Yukarıda değindiğim makro yapısal dönüşümlerin ürettiği, mahremiyet ve bakım emeğine özgü çok katmanlı duyguların söz konusu olduğu eşsiz bir çalışma mekanı olarak evde vuku bulan bu sınıfsal karşılaşmada hem işçilerin hem kadınların birbirlerini nasıl gördüklerine, bu ilişkiyi sürdürmedeki duygusal kaynaklarına odaklandım. Göçmen kadınlar kayıtdışı çalıştıkları ve işverene 'mecbur' oldukları için bu ilişkiyi nasıl anlamlandırdıklarını açıkça anlatmaktan çekindiler. Bunda Türkçe dil düzeylerinin yetersizliği kadar kendilerini ve ilişkilerini ifade etmeyi sağlayacak retorik araçlardan mahrum olmaları da etkili. Öte yandan bu ilişkideki kendi alt konumlarını derinden deneyimleseler de, özdeğer ve özsayıgılarına ilişkin telafi edici, yumuşatıcı söylemsel stratejiler geliştirebilmekteler. Natalie için bu, bakımını üstlendiği çocuklara ya da yaşlılara sunduğu sevgi ve özen üzerinden kendini anlamlandırması ve yüceltmesi iken; Shirin için geride bıraktığı ailesine ev alabilmiş olması ve en genelde onların refahı için aldığı büyük sorumluluğun gururu olabilmektedir.

Yerli ev işçilerinin işveren kadınlara karşısındaki cinsiyet deneyimlerini ve kadınlıklarını anlamlandırma ve kıyaslama biçimleri ve buradan ürettikleri stratejiler yabancı göçmen kadınların kolayca, kendiliğinden üretebildikleri stratejiler olamamaktadır. Özellikle hijyen, pratiklik, hız, aynı anda çok iş yapabilme gibi kadınlığa dair üretilen ataerkil normlar üzerinden, yerli ev işçileri kendi kadınlıklarını işverenlere göre üstün ve yüce görmekte; kendilerine dair pozitif bir anlam üretmekteler. Yabancı göçmen kadınlar ise çeşitli nedenlerle (dil yetersizliği, hata yapma korkusu, yetki verilmemesi vb.) bu kadınlık normlarını kendilerine dair telafi edici bir araç olarak kullanamıyor olabilirler.

Natalie ve Shirin'in hikayesinde, bakılan çocuk ya da yaşlılara duygusal bağlılık geliştirmek; belirsiz bir gelecekte de olsa aileyle geçirecek mutlu bir hayat hayaline tutunmak, madun siyaseti denilebilecek hayatta kalma stratejilerinin duygulanım boyutunu gösterirken öte yandan ne denli heterojen olduğunu da gösteriyor. Kadınlar kişilik özellikleri, yaşları, eğitim düzeyleri, dayanışma ağlarına katılma düzeyleri gibi birçok faktöre bağlı olarak farklı düzeylerde farklı biçimlerde duygusal kaynaklar üreterek hayatta kalmanın mikro-siyasetini üretmekteler.

İşveren kadınlar ise her zaman kaçınılmaz olarak baskı kuran ve tüm araçları elinde bulunduran bir konum değildir. Bu kadınlar göçmen kadını hayatına gerçekten dahil ederken, aynı zaman da onun da hayatına dahil olup, acılarını, sorunlarını birlikte yaşayıp, sonunda kurulan ilişkiden duygusal olarak zarar da görebilmektedirler. Dolayısıyla orta sınıf kadınlığın heterojenliğini bu ilişkideki tutum ve duygularda da takip etmek mümkündür.

KAYNAKÇA:

- Akalın, A. (2010) “Yukandakiler-Aşağıdakiler!: İstanbul'daki Güvenlikli Sitelerde Göçmen Ev Hizmetlisi İstihdamı”, içinde (ed.) Barbara Push ve Tomas Wilkoszewski, **Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal koşullar, bireysel yaşamlar**, (çev. Mutlu Çomak Özbatur), İstanbul: Kitap Yayınevi, s.111-134.
- Anderson, B. (2001) “Just Another Job? Paying for Domestic Work” içinde (ed.) Caroline Sweetman, **Gender, Development, and Money**, London: Oxfam, s. 25-33.
- Anderson, B. (2003) “Just Another Job? Commodification of Domestic Labor” içinde (ed.) Barbara Ehrenreich ve Arlie Russell Hochschild, **Global Women, Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy**, New York: Metropolitan Books, s. 104-114.
- Bora A. (2005) **Kadınların Sınıfı. Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003) “Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi”, içinde **Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için Hazırlanan Proje Raporu**, Ankara: BMKP.
- Burawoy, M. (2000) “Grounding Globalization”, içinde (ed.) Michael Burawoy, Joseph A. Blum, Sheba George, Zsuzsa Gille, Millie Thayer, **Global Ethnography: Forces, Connections, and Imaginations in a Postmodern World**, Berkeley: University of California Press, s. 337-350.
- Can, Ş. (2009) **The ‘Governmental’ Betrayal of the Sovereign: A Legal-Anthropological Study on Neoliberal Social Inequality and Narrative Subjectivization Among the Migrants of Sultanbeyli**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Chakrabarty, D. (2005) “A Small History of Subaltern Studies”, içinde (ed.) Henry Schwarz ve Sangeeta Ray, **A Companion to Postcolonial Studies**, Oxford: Blackwell Publishing, s. 467-485.
- Chatterjee, P. (2006) **Mağdurların Siyaseti: Halk Siyaseti Üzerine Düşünceler**, (çev. Veysel Fırat Bozçalı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, S. (2012). **Symbolic Boundaries, Imagined Hierarchies: A Case Study of ‘Soviet’ Female Domestic Workers in Istanbul**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Dedeoğlu, S. (2011) “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”, **SBF Dergisi**, 66(1), 27-48.
- Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2020) “Göç Teorileri, Göçmen Emeği ve Entegrasyon: Kadınların Yeri”, içinde (ed.) Kristen Biehl ve Didem Danış **Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Türkiye’de Göç Araştırmaları**, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Göç Araştırmaları Derneği (GAR) ortak yayını, s. 18-38.

- Eder, M. (2007) “Moldovyalı Yeni Göçmenler Üzerinden Türkiye'deki Neoliberal Devleti Yeniden Düşünmek”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:108, 2007, s.129-142.
- Ehrenreich, B. ve Hochschild A. R. (2003) “Introduction” içinde (ed.) Barbara Ehrenreich ve Arlie Russell Hochschild, **Global Women, Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy**, New York: Metropolitan Books, s.1-15.
- Gallotti, M., & Branch, I. L. M. (2015). **Migrant Domestic Workers Across the World: Global and Regional Estimates**, Geneva: International Labour Organization.
- Gürbilek, N. (2015) **Sessizin Payı**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hochschild, A. R. (2000), “Global Care Chains and Emotional Surplus Value”, içinde (ed.) Will Hutton ve Anthony Giddens, **Global Capitalism**, New York: The New Press, s. 130-147.
- Hochschild, A. R. (2003) “Love and Gold”, içinde (ed.) Barbara Ehrenreich ve Arlie Russell Hochschild, **Global Women, Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy**, New York: Metropolitan Books, s. 15-30.
- İçduygu, A. ve Aksel, D. A. (2012) Türkiye’de Düzensiz Göç, Ankara: Uluslararası Göç Örgütü Türkiye Ofisi.
- İKGV. **Türkiye’de Göçmen Olmak-Göçmen İşçiler Araştırması Raporu**, Yayına Haz. Ş.E. Tuba Dünder ve Elif Özer, 2015.
- ILO (2015) **ILO Global Estimates on Migrant Workers, Results and Methodology, Special Focus on Migrant Domestic Workers**, Geneva: International Labour Office.
- Kalaycıoğlu, S. ve Rittersberger-Tılıç, H. (2001) **Cömert “Abla”ların Sadık “Hanım”ları. Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar**, İstanbul: Su Yayınları.
- Kaşka, S. (2007) “Ev içi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar”, (ed.) F. Aylan Arı, **Türkiye’de Yabancı İşçiler Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri**, İstanbul: Derin Yayınları, s. 225-240.
- Keough, L. (2007) “Globalizing 'Postsocialism': Mobile Mothers and Neoliberalism on the Margins of Europe”, **Anthropological Quarterly**, Sayı: 79 (3), s. 431-461.
- Kofman, E. (2004) “Gendered Global Migrations: Diversity and Stratification”, **International Feminist Journal of Politics**, 6(4): 643–665.
- Lordoğlu, K. (2015) “Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar” **Çalışma ve Toplum**, (44), 29-44.
- Misra, J., Woodring, J., & Merz, S. N. (2006) “The Globalization of Care Work: Neoliberal Economic Restructuring and Migration Policy”, **Globalizations**, 3(3), 317-332.
- Mitchell, T. (2001) **Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi**, (çev. Zeynep Altıok), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nyberg-Sørensen, N., Hear, N. V., & Engberg-Pedersen, P. (2002) “The Migration–Development Nexus Evidence and Policy Options State-of-the-Art Overview” **International Migration**, 40(5), 3-47.

- Özyeğin, G. (2004) **Başkalarının Kiri. Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri**, (çev. Suğra Öncü), İstanbul:İletişim Yayınları.
- Said, E. (2014) **Şarkiyatçılık**, (çev. Berna Ülner), İstanbul: Metis Yayınları.
- Sassen, S. (2000) “Women's Burden: Counter Geographies of Globalization and the Feminization of Survival”, **Journal of International Affairs**, 2 (53), s. 503-524.
- Sassen, S. (1989) **Globalization and Its Discontents**, New York: The New Press.
- Toksöz, G. ve Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2012) “Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey” içinde (ed.) Seçil Paçacı Elitok ve Thomas Straubhaar, **Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities**, Hamburg: Hamburg University Press, s. 85-113.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. Ve Kalfa, A. (2009) “Göçün Kadınlaması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri” **Fe Dergi** 1/2 (2009): 13-28.
- Yeates, N. (2004) “Global Care Chains: Critical Reflections and Lines of Enquiry”, **International Feminist Journal of Politics**, 6 (3), s. 369–391.
- Yetişkin, E. (2010) “Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar”, **Toplumbilim**, Sayı:25, s. 15-21.